

Конкордат и критика конкордата, 1937.

Садржај

I Предговор

II Да ли нам је конкордат потребан

III Критика конкордата

IV Питање глагољице

V Закључак

27-74

Ст. Милошевић 1874

КОНКОРДАТ

И

КРИТИКА КОНКОРДАТА

БЕОГРАД

Штампарија „Привредни Преглед“ Стојана Протића 52

1 9 3 7

Универзитетски архив инвентар бр. 1546 (1)
1. јануара 1942 год.
Београд.

КОНКОРДАТ

И

КРИТИКА КОНКОРДАТА

БЕОГРАД
Штампарија „Привредни Преглед“ Стојана Протића 52
1 9 3 7

I. ПРЕДГОВОР

Предлог Закона о ратификацији конкордата са Светом Столицом дао је повода живој дискусији у нашој јавности.

Нећемо овде да износимо све моменте те дискусије, ни форму у којој је она вођена, јер је све то у свежој успомени наше јавности.

Морамо међутим да признамо, да је та дискусија допрла до ширих слојева нашег народа и код многих исправних људи створио се утисак, као да се наша држава, а нарочито српско племе и Српска православна црква налазе пред таквом опасношћу, каква се не памти од најтежих моментата наше прошлости!

Ми не желимо да се у овој нашој публикацији осврћемо на приговоре приватних лица, сем онда, кад нас на то присили деликатност предмета. Али нам се сама собом намеће дужност, да у име истине дамо одговор на критику коју је донео „Гласник Српске православне цркве“ — (бр. 32 и 33). Та је иста критика отштампана и у засебној брошури под насловом: „Примедбе и приговори на пројект конкордата“. (Штампа патријаршијске штампарије у Срем. Карловцима, 1936).

Најсвечаније изјављујемо, да немамо намеру да полемизирамо са званичним претставницима Српске православне цркве. Решили смо се да изађемо пред нашу јавност са овим написом једино из потребе, да се уклони једна вештачки створе-

на и безразложно затрована атмосфера, те да се узмогне мирно да претресе једно неодгодиво државно питање, као што је уређење односа наше државе са Католичком црквом.

Сврха је ове наше публикације, да свима лојалним људима, у првом реду Србима православне вере, покажемо, каква је стварна садржина нашег конкордата са Св. Столицом, и да ли он одиста доводи у опасност српство и православље?

Наша је публикација намењена људима добре вере и добре воље, а сигурни смо да у такве спада огромна већина Срба православне вере широм целе Југославије.

II. ДА ЛИ НАМ ЈЕ КОНКОРДАТ ПОТРЕБАН?

Оним даном када је створена наша нова држава, настала је за њу потреба, да уреди своје односе с Католичком црквом. Краљевина Југославија је затекла на својој територији неколико милиона католика и преко те чињенице није могао да пређе ни један озбиљан политичар.

Истина је, теоријски, да се Црква и Држава могу да игноришу: да се свака од њих равна тако као да друге не би било. Али, то је само теорија, која се до сада никада није провела у пракси: и Црква и Држава живе на истој територији и имају исте људе за припаднике. Њихови су контакти силом прилика неминовни и чести. Зато је од највећег интереса за друштво *сложна сарадња ових двеју установа*.

На жалост, та сложна сарадња Цркве и Државе, колико год пожељна, није лако остварљива зато што је у пракси тешко повући границу где престају права једне, а почињу права друге.

Али, иако је тај идеал ретко када био остварен, зато што нема савршенства у људским односима, државници су се увек трудили, да доведу у склад ове две институције, од којих у највећој мери зависи срећа човечанства.

Зато је и наше државнике чекала задаћа, да уреде наше односе са Католичком црквом. То је за Југославију била прека потреба, свакако један од њених најважнијих проблема.

Ово је питање могло да се реши на два начина:

- 1) путем државног закона или
- 2) путем конкордата.

Што се тиче прве евентуалности, она, бар у теорији, није била искључена. Има заиста држава где све конфесије живе у миру у сенци државних закона, без нарочитих од државе признатих и договорно с њима створених статута. Али, морамо да напоменемо, да се ту ради већином о земљама, где су позиције појединих конфесија тачно и трајно утврђене дугим вековима заједничког живота и где је верски мир постигнут после дуго-трајних верских ратова.

То није случај с нашом младом државом. Код нас је уређење верског питања путем државног закона било скопчано с великим тешкоћама. Постојала је опасност да такав закон, донесен без споразума с конфесијама, не реши наш верски проблем, него га напротив, још више заоштри и изазове опште незадовољство свих вероисповести.

Није стога чудо, што су се наши меродавни фактори одлучили, да наш верски проблем реше у споразуму с појединим конфесијама, путем нарочитих статута. Доследно томе, одлучили су се у начелу и за конкордат са Ватиканом, као што

су се у своје време одлучили и на споразум са Српском православном црквом и са Муслиманском верском заједницом, и те споразуме у дело спровели.

Још 1922 године била је сазвата у Београду нарочита комисија са задатком да проучи то питање и спреми све за директне преговоре са Ватиканом. У пролеће 1925 године пошла је за Рим наша делегација и започела преговоре.

Услед разних тешкоћа, ти преговори нису настављени ни приведени крају, али питање, као што се само по себи разуме, није никад било скинуто са дневног реда, него се расправљало изменом нота између Министарства иностраних послова и Римске курије.

У том су раду имале учешћа све Владе, које су се од тада до данас измениле на управи земље код нас, тако да можемо с правом да кажемо, да *конкордат није резултат рада само једне Владе или једног режима, него свих Влада и свих режима, другим речима, питање југословенске Државе као такве, од њеног постанка до данас.*

У колико је време пролазило, потреба уређења тог питања постајала је све јача и јаснија. То је уређење постало *неодгодиво нарочито од часа, када су скоро сви суседи Југославије уредили своје односе са Светом Столицом путем конкордата и када је наша држава сама уредила односе са свим осталим вероисповестима. Неодређеност у односима са Католичком црквом није била никако у интересу Државе, и то не само са гледишта унутрашње, него и са гледишта спољне политике.*

Досадашње правно стање Католичке цркве код нас није могло да се даље одржи без штете за консолидацију наших унутрашњих прилика.

То је стање било права слика наше тужне прошлости, наше раније националне подељености.

Ми данас имамо на нашој државној територији не мање од шест различитих правних система у католичком црквеном законодавству! То су:

1) Аустријско законодавство у Далмацији и Словенији. Та је правна ситуација створена отказом конкордата (1870) и тзв. „мајским“ законима из 1874;

2) засебно хрватско законодавство у Хрватској и Славонији, где је аустријски конкордат из 1855 остао на снази, у колико није био измењен специјалним законима;

3) мађарско законодавство у Војводини и Међумурју;

4) нарочити споразум између Ватикана и Аустро-угарске владе о уређењу црквених прилика у Босни и Херцеговини из године 1881;

5) конкордатско стање у бившој Краљевини Србији створено конкордатом од 1914;

6) конкордатски односи на територији бивше Црне Горе, на основу конкордата између Ватикана и Кнежевине Црне Горе из г. 1887.

Никаква Влада, никакав режим није могао више да трпи ову тужну баштину, у којој су још живели сви туђински режими, а у којој није могло да се види постојање наше народне државе, Краљевине Југославије!

Знамо из историје да су све нове државе и сви нови режими настојали да обнове строј црквене организације на својој територији и да га доведу у склад са новом политичком ситуацијом.

Класичан и сваком познат је случај Наполеонов. Кад је одлучио да на рушевинама револуције заведе нов ред, уклонио је конкордатом стару

организацију Француске цркве, која је била израз старог режима.

Али, не треба да тражимо примере тако далеко! И Српска православна црква код нас изменила је своју досадашњу организацију и довела је у склад са новим политичким приликама, које су настале услед народног ослобођења и стварања наше југословенске државе.

Нема дакле никакве сумње, да је то требало провести што пре и код Католичке цркве и да је једини могући пут за то био споразум са Св. Столицом!

У погледу спољне политике, не сме се заборавити, да је Католичка црква у Југославији део једне универзалне, светске цркве и да је стога наш однос према тој цркви праћен са нарочитим интересом у целом католичком свету: од пријатеља и од непријатеља наше државе. А нема политичара, који би остао равнодушан према тој чињеници, ма какви били његови лични názори, било верски било културни. У интересу државе није се смело дозволити да се утврди мишљење, да Југославија није у стању да се споразуме са Католичком црквом. Напротив, било је упутно да се целом свету докаже, како у овој земљи свака конфесија може да се слободно развија у духу своје науке и својих традиција.

Овом општем обзиру спољне политике треба додати још један нарочити: *простране територије наше државе потпадале су дуго времена под власт бискупа, чије је седиште сада ван границе наше државе. Та правна зависност није прекинута привременим мерама, као што је стварање Апостолских администратура. У јавним молитвама још се увек спомиње име иностраних црквених старешина. Такво стање није могло да се трајно др-*

жи, јер је могло да у масама народа, нарочито на периферији државе, створи утисак неке привремености у погледу државних граница а то није било никако у интересу државне идеје!

Али, уређење односа са Католичком црквом, иако је од велике важности и потребе за државу, није била лака ствар, свакако није тако лака као што је уређење односа са осталим конфесијама у земљи.

Пошто се према организацији осталих вероисповести и верозакона територијална надлежност њихових врховних верских власти подудара са територијом Државе и пошто њихови врховни верски претставници имају своје седиште у држави и наши су грађани, природно је, да те вероисповести и верозакони уређују своје верске односе у земљи, сами, без суделовања спољних чинилаца. То није случај са Католичком црквом. Она је светска организација. Њена централна власт није у Југославији, него у иностранству. Тај орган не претставља само неко почасно и номинално старешинство, него ефективну власт, чији се ауторитет видљиво и ефикасно испољава чак у најудаљенијим крајевима света. Ко хоће да уреди односе са Католичком црквом, не може да обиђе ту централну власт, јер би свако утаначење са црквеним претставницима у земљи вредило само у толико, у колико би то одобрила поменута централна власт. С тим су се фактом морали да помире све оне владе, које су хтеле да конкордатом уреде своје односе са Католичком црквом. Историја свих конкордата и свих утаначења државне власти са Римском куријом о томе нас обилно уверава. Та историја има већ неколико векова. И Југославија је природно пошла тим путем.

Из тога произлзи засебан значај и засебна деликатност наших преговора за конкордат.

Све то што споменусмо: и потребу споразума и деликатност и тешкоћу преговора уочио је наш велики и непрежаљени Краљ Александар, па се одлучио, да већ једном сврши тај историјски посао. Његовом високом иницијативом и по Његовом наређењу повела је Краљевска Влада, пролећа 1933 године, непосредне преговоре са Његовом Еминенцијом господином кардиналом Државним секретаром Његове Светости. Ти су преговори у часу трагичног догађаја у Марсељу, изузев неке незнатне детаље, у главном формалне природе, били већ потпуно завршени. Влада г. Богољуба Јевтића је тај посао докончала и готов конкордат оставила у наслеђе Влади г. др. Стојадиновића.

III. КРИТИКА КОНКОРДАТА

Да није био лак посао наш споразум са Св. Столицом разлог је у томе, што наш верски проблем претставља један од најзаплетенијих случајева у Европи. Наш конкордат требало је:

1) да зајемчи Католичкој цркви онај положај, који је и онако уживала у пракси, пошто нико не склапа уговор, којим би се погоршала његова досадашња ситуација;

2) да се саобрази, попут осталих послератних конкордата, новој политичкој ситуацији у Европи, која је настала углавном услед пропасти старих, историјских монархија; и

3) да оствари равноправност Католичке цркве са осталим конфесијама у земљи.

Ко изгуби из вида ма и један једини од помнутих постулата, не може да схвати разлог мно-

гим одредбама нашег конкордата и мора да дође до погрешних закључака у његовој оцени.

После ових општих напомена желимо да пређемо на примедбе и критику, које су изнесене у поменутој брошури, прештампаној из „Гласника Српске православне цркве“.

1.

У члану I конкордата признаје се Католичкој цркви „у сваком од њених обреда, пуно право, да слободно и јавно врши своју мисију у Краљевини Југославији.“

Писац брошуре замера француском изразу „mission“, мисија. Он наслућује, да се у Ватикану Југославија сматра за „нехришћанску и непросвећену земљу“, другим речима права terra missionum! Реч „мисија“ задаје му бриге још и зато што у њој види опасност прозелитизма, који може да изазове тешких сукоба у нашем јавном животу.

Да видимо, да ли је та забринутост оправдана?

Реч мисија, што значи „послање“, узета је из оног текста Еванђеља, где се каже: „као што Отац посла мене, и ја ша а љ е м (mitto) вас!“ (Јов. XX, 21). Све хришћанске цркве, па и Српска православна, оснивају свој опстанак и своју сврху на овом тексту и то је један од ретких текстова, у чијем се тумачењу слажу хришћани свих могућих назива. Очито је дакле, да је у духовном речнику тешко наћи термина, који би био тако удаљен од сваког светског, а особито политичког значења, и боље тумачио еминентно духовну улогу Цркве.

Да *Св. Столица не сматра Југославију за „мисијску“ земљу у смислу „нехришћанском и непросвећеном“, очито доказује баш наш конкордат!*

Према члану II, они крајеви наше државе, који су до сада били сматрани за „мисијско подручје“ и као такви потпадали под власт Конгрегације *de Propaganda Fide*, одредбом нашег Конкордата прелазе под компетенцију редовне јерархије и тиме се изједначају у црквеној администрацији са претежним делом Европе.*)

Уосталом, реч „мисија“ није нипошто туђа српско-православном речнику, па је зато свако чуђење са те стране сасвим ван места. Да се о том уверимо, доста је прелистати Устав Српске православне цркве. Ту се, на пр. у члану 49 §1, говори „о мисијским подручјима у иностранству“. Вреди истаћи да се ту не ради о „нехришћанском и непросвећеном“ иностранству.

Али је у том погледу свакако значајнији члан 63 §2 Устава Српско-православне цркве. Према одредби тога члана Св. Архијерејски Сабор „уређује унутрашњу и спољашњу мисију Цркве ради утврђења, одбране и ширења православне вере“.

Не мање је значајан члан 44 §3, где се говори, да се Св. Архијерејски Синод „стара о ширењу православне вере и руководи пословима унутрашње и спољашне црквене мисије“.

Израз „ширење вере“ тачан је превод латинске речи „propaganda“. Разлика је само у томе што се деловање римске пропаганде врши у првом реду у незнабожачким земљама, док се ширење српско-православне вере, према поменутој одредби Устава, има да врши у првом реду у Ју-

*) „Када нова хијерархијска организација и разграничење бискупија буду ступили на снагу, престаће надлежност Конгрегације *de Propaganda Fide* за бискупије у којима се ова још врши“. (чл. II, т. 4. 5, став 6 конкордата)

гославији. Да такво тумачење поменутих чланова Устава Српске православне цркве није неосновано, диже нам сваку сумњу и коментар, који прати Устав Српске православне цркве. (Геца Кон, Београд 1932). У том се коментару на страни 104 каже: „Унутрашња мисија Цркве јесте рад у самој земљи на утврђивању и ш и р е њ у православне вере.“ Даље се на истом месту говори, да „Сабор (Архијерејски) ствара заводе, органе, удружења за рад унутрашњих и спољних мисија“. Ко објективно чита поменуте текстове, јасно види, да се у Уставу Српске православне цркве озакоњује рад на ширењу православне вере. Наведени текстови тако су изричитии у том погледу, да нико не може да оспори ово наше тврђење.

Нећемо овим да кривимо због прозелитизма Српску православну цркву. Свака Црква жели и настоји да све људе добије за своје учење. Према општем закону људског духа, сви људи желе да цео свет пригрли оно, што они сматрају за истину. Такво поимање прозелитизма није у противности ни с државним Уставом. Устав осуђује само недопуштени прозелитизам, т.ј. прозелитизам, који се врши недопуштеним средствима, као што су насиље, обмана, новац и слично.

Што се тиче прозелитизма Католичке цркве у Југославији, мислимо да тај не треба никога да забрињује. Сломом Аустро-угарске монархије изменио се историјски к л и м а т, у коме је до тада деловала Католичка црква у нашим крајевима. Сваког објективног посматрача може уосталом да умири статистика, која бележи далеко више прелаза с католицизма на друге конфесије, него ли обратно! А код статистике, као што и код математике, нема места подељеним мишљењима; она намеће неминовне закључке.

2.

Писац „Примедаба“ није задовољан ни с чланом III конкордата, који говори о начину именовања бискупа. Криво му је, што је Влада приста-ла, да ако она у року од 30 дана не одговори на предлог Св. Столице о именовању бискупа, Ватикан има право, да без даљег чекања приступи објављивању наименовања. Према његовом мишљењу, ова одредба нарушава „начело равноправности вероисповести, гарантовано државним Уставом“, и то зато што исто такво право није зајемчено Српској православној цркви.

„Примедбе“, пре свега, не воде никаква рачуна о разлици у конституцији и традицијама између Католичке и Православне цркве. Зато се неоправдано буне, што је цела ова материја уређена на један начин код католика, а на други код православних. Ово је питање уређено код католика на начин, који одговара организацији њихове Цркве, а тешко је и схватити, како би овај рок од 30 дана могао уопште да буде примењен у законодавству Српске православне цркве.

Али, што је много теже у овом питању, то је претпоставка са које полази писац, кад износи овај приговор. Он разлаже овако: Св. Столица и Југословенска влада у својим утаначењима не смеју ни у чему да пређу границу ударену Законом и Уставом Српске православне цркве! Према његовом мишљењу, Католичка црква (а и свака друга неправославна вероисповест) имала би у свом животу и раду да се саобрази са животом и радом Српске православне цркве. Не мари ништа, да би код тога морала да се одрекне традиција, са којим је срасла кроз векове.

Нема никакве сумње, да то не би била једнакоправност, него беспримерна повреда слободе

савести. То у пракси не би значило друго, него забрана католицизма у свему ономе, где се његово учење и његова конституција не подударају са учењем и организацијом православља. Свако зна, да нема средства, којима би се Католичка црква присилила да прихвати такву ситуацију. Уосталом, како то доказују скоро две деценије живота наше младе државе, далеко је била од ма које наше Владе и сама помисао, да изврши такво насиље над било којом конфесијом. Влада хоће да свесно поштује свачију веру и свачије традиције.

Кад ствар расмотримо у светлости наших прилика јасно је, да би применом тога начела нестало за увек верског мира у земљи. То би било управо кобно за нашу државу, чији је састав у верском погледу тако заплетен. Права је дакле државна потреба, да се једанпут за увек, и то са државне стране, отклони овакво опасно схватање једнакоправности.

Уосталом, наивно би било и помишљати на преговоре са Ватиканом у претпоставци, да ће Св. Столица хтети да живот и организацију Српске православне цркве прими за правило живота Католичке цркве; као и обрнуто, исто тако смо сигурни да ни Српска православна црква не би пристала, да се њен живот управља према традицијама Католичке цркве! То би могао да мисли само онај, ко не зна да су вековима пре нас склапани уговори између Св. Столице и државних власти, на старом и новом континенту, и да је у тим уговорима увек била поштована засебна конституција Католичке цркве. Непоштовање њене организације и њених традиција Црква католичка је увек сматрала за прогон, а прогон се није никада вршио договорно са Црквом, — путем к о н к о р д а т а.

Овде истичемо, да ово што смо сад изложили, вреди за све оне случајеве у „Примедбама“, где писац устаје против неких одредаба конкордата зато што оне, због разлике у организацији, не могу да буду примењене на друге конфесије.

Али, после ове кратке, али нужне дигресије, треба да се вратимо главном предмету овог члана. У овом се члану зајемчује нашој држави, да се бискупи неће постављати без суделовања наше Владе. Пре него Св. Столица приступи именовану, наша ће Влада бити питана: „да ли против кандидата постоје приговори општег политичког значаја“.

Истичемо, пре свега, да у конкордатима склопљеним после рата, ниједна држава није у том постигла више од нас, чак ни велике католичке државе, као Пољска и Италија.

Страх да ће Св. Столица код именованга бискупа прећи преко приговора изнесених од Владе није основан. Најјачу гаранцију за то пружа нам досадашњи поступак Св. Столице према нашој држави. Она није именовала ниједног бискупа без претходног пристанка Владе, премда између нас и Св. Столице није било никаква уговора. Тим природније и сигурније је, да ће иста пракса остати на снази сада, кад су наши односи уређени конкордатом.

3.

„Примедбе“ устају такође против члана VI конкордата, у коме се католичким бискупима, свештеницима и верницима признаје право слободног и непосредног општења са Св. Столицом. Писац види у тој одредби повреду државног Устава, повреду интереса Српске православне цркве и верске равноправности.

Такво мишљење није нипошто оправдано.

Државни Устав (чл. 11 став 5) сам предвиђа овај непосредни саобраћај са Св. Столицом. Ту се каже да „усвојене и признате вере могу одржавати везе са својим врховним верским поглаварима и ван граница државе, у колико то траже духовни прописи појединих вероисповести“, и да ће се „начин одржавања те везе регулисати законом“.

Да се схвати како је конкордат у складу са поменутиим одредбама Устава, треба имати на уму, да је папа за католике врховна верска власт и да он у последњој инстанцији решава сва њихова верска питања, било да се ради о моралним црквеним лицима или о појединим верницима. Одатле следи да „духовни прописи“ католичке вере траже слободу призива на врховну црквену власт, не само за морална лица, него и за поједине вернике.

У поменутом праву католика да слободно опште са Св. Столицом, не сме се видети повреда равнопрвности на штету Српске православне цркве. Што она нема тога права, разлог је у њеној организацији — аутокефалности. Према томе православној цркви то право уопште и није потребно! Да она још и данас потпада под јурисдикцију екуменског патријарха у Цариграду, као што је то било у прошлости, имала би и она потребу и право да то тражи и Држава јој то не би могла да ускрати. За одржање догматског и канонског јединства са осталим православним Црквама, Српској православној цркви је довољна веза с њима преко врховног главара, Патријарха. То је изрично и предвиђено у Уставу поменуте Цркве.

Ово право католика на слободно општење са

Св. Столицом није у противности ни са другом одредбом државног Устава, који одређује да ће се начин одржавања те везе регулисати законом. Пошто је конкордат не само међународни уговор него и закон државни, њиме се у ствари примењује, у погледу католика, поменути пропис државног Устава.

Овде неће бити сувишно да истакнемо да католичка Црква није никада и нигде прихватила другчије уређење овог питања.

4.

„Примедбе“ устају и против члана VII став 2, где се католичком свештенству гарантује државна заштита у обављању свештеничке делатности у истој мери као и државним чиновницима. Није им право надаље, ни то што се Држава обавезала да ће „у складу са општим правом спречавати вређање њихове личности и њиховог свештеничког својства и старати се за слободно вршење њихове службе“.

Писцу то није право из два разлога:

1) што такве одредбе нема нити у Закону, нити у Уставу Српске православне цркве, и

2) што је таква заштита и онако предвиђена у § 302 к. з.

Први приговор, да сличне одредбе нема ни у Закону ни у Уставу Српске православне цркве, може да буде истинит, али то још није никакав разлог да та одредба не уђе у конкордат, нарочито кад се зна да поменути наши државни закони дају ј е д н а к а п р а в а и православним свештеницима.

Што се тиче другог приговора, да је наиме та заштита већ предвиђена у кривичном закону, мислимо да никакав правник не може да види повре-

ду верске равноправности у томе што се једна одредба нашег кривичног закона, која иначе вреди за све конфесије, просто понавља и у конкордату!

На истом месту „Примедбе“ устају такође против одредбе конкордата, да се ношење свештеничке или редовничке одеће са стране световњака или са стране свештеника или редовника којима су то забраниле надлежне црквене власти, кажњава истим казнама као нелегално ношење војничке униформе.

Пре свега, мислимо, да то није питање, које би могло уопште да има тежих последица у нашем јавном животу. Највише може да буде згодан разлог, на који ће моћи да се позове Српска православна црква, да и она добије једнаку заштиту за своје свештенство у колико она већ није предвиђена нашим општим законима.

5.

Најжешћу критику изазвао је члан VIII конкордата, који се односи на ограничење политичке делатности душебрижничког свештенства.*)

Ту Света Столица изјављује да „ће прописати одредбе на основу којих ће свештеницима, који

Члан VIII.

*) Имајући у виду гаранције створене одредбама овог Конкордата, законодавство које штити права и слободе католичке цркве у Краљевини Југославији, Света Столица ће прописати одредбе на основу којих ће, свештеницима који стално или привремено врше душебрижничку службу, бити забрањено да припадају, за време трајања њихове активне службе, политичким странкама и да се боре у њихову корист.

Обавеза наметнута напред поменутиим свештеницима ни у колико не ограничава наставу коју имају у погледу доктрине и прописа Цркве, било у области догме, било у области морала.

Југословенска влада ће истовремено, у погледу на некатоличке вероисповести и обреде, прописати истоветне одредбе по предмету политичке делатности у странкама.

стално или привремено врше душебрижничку службу бити забрањено да припадају, за време њихове активне службе, политичким странкама и да се боре у њихову корист. У истом се члану Југословенска влада обавезује, да ће „истовремено у погледу на некатоличке вероисповести и верозаконе, прописати истоветне одредбе по предмету политичке делатности у странкама“.

„Примедбе“ виде у одредби овог члана повреду државног Устава, који гарантује и свештеницима једнакоправност са осталим грађанима у уживању политичких права, а забрањује само з л о у п о т р е б у духовне власти у партијске сврхе. (Чл. 11 став 7 држ. Устава). Дакле, према пропису Устава, свештеник, као приватно лице, може да се бави политиком попут осталих грађана.

„Примедбама“ је нарочито криво што се наша Влада обавезала према Св. Столици, да ће поменуто ограничење политичке делатности провести и код службеника осталих вероисповести и верозакона у држави. Она је морала да се о томе пре споразуме са Српском православном црквом.

На поменуते приговоре треба истаћи следеће:

1) *Захтев о ограничењу политичке делатности душебрижничког свештенства није поставила Св. Столица, него Југословенска влада!*

2) *Св. Столица се нашла у овом питању у доста тешкој ситуацији ради чињенице што је у талијанском и немачком конкордату предвиђено далеко теже ограничење политичке делатности свештенства него ли у нашем.*

У немачком конкордату (чл. 32) и талијанском (чл. 43) исто се ограничење примењује на све свештенике и редовнике без разлике.

У таквој ситуацији Св. Столица није могла да

ускрати Југославији оно што је већ била признала у ширем опсегу другима. Одредба нашег конкордата у овом питању свакако је либералнија од мере усвојене у конкордатима са Италијом и Немачком, пошто се код нас то огрницење не протеже на све свештенике и редовнике, него само на оне који су активно запослени у душебрижничтву.

3) Мора се лојално признати да Света Столица није могла пристати да се то огрницење примени искључиво на католичко свештенство, јер би то значило тешку повреду равноправности у једној материји, која се једнако односи на све конфесије и која може и мора да се примени на католике у једнакој мери као и на припаднике осталих конфесија. Изнимна мера у погледу католичких свештеника значила би заиста јак ударац за престиж католичког свештеничког staleжа и престиж Католичке цркве. Зато Влада није могла а да не уважи овај услов Св. Столице.

Да је ово наше разлагање оправдано, доказује очито чињеница, што је немачка влада преузела према Светој Столици у тој ствари истоветну обавезу, као што и наша. У закључном протоколу немачког конкордата к чл. 32, каже се дословно овако: „Постоји споразум да ће Влада Рајха истовремено предузети истоветне мере у погледу политичке делатности у странкама за некатоличке вероисповести.“

Слична одредба није била потребна у Италији, где је становништво искључиво католичко.

Не стоји, дакле, никако оно што кажу „Примедбе“, да је Католичка црква „индиректно стављена више осталих конфесија“ него, напротив, како је то јасно изражено у самој стилизацији овог пасуса конкордата, на равну ногу са свим о-

сталима! Ту се говори изричито о „истоветним“ мерама.

4) Приговор да је одредба овог члана у противности са државним Уставом, иде одвећ далеко. Државни Устави уопште гарантују свим грађанима једнака права пред законом и државе не могу да праве разлике међу њима. Али то не значи, да Цркве не могу и не смеју да се одрекну за своје службенике, неких права, која им устави и закони зајемчују. Тако на пр. Католичка црква тражи целибат од свога свештенства, а Православна брани женидбу својим монасима и забрањује други брак мирском свештенству, иако су права свих грађана према Уставу једнака. Никоме неће пасти на памет, да устврди, да је због тога Католичка или Српска православна црква, због ових прописа, у противности са Уставом!

Није, дакле, погажен државни Устав тиме што је католичка Црква конкордатом прихватила ограничење политичких права, која Устав гарантује њеним службеницима, као што се не би сматрало за повреду Устава кад би држава забранила својим чиновницима или војницима сваку делатност у политичким странкама.

Пошто је у конкордату уговорено да то ограничење има да се и с т о в р е м е н о проведе и код осталих вероисповести и верозакона, јасно је да оно има да ступи на снагу тек онда, кад и ако уопште Држава нађе начина да то уреди са осталим конфесијама. Провођење одредбе овог члана код других вероисповести и верозакона, по тексту конкордата, не мора да буде присилно, него може да буде и договорно.

Пошто то ограничење за католике има да се примени „истовремено“ са спровођењем једнаке мере код других вероисповести и верозакона, овај

став не ступа на снагу ратификацијом конкордата, него тек онда када и ако Влада буде ствар уредила са осталим конфесијама. Другим речима, све зависи од времена, као и начина како ће то Држава уредити са осталим вероисповестима и верозаконима.

Али понављамо, све је то само теорија. Света Столица није имала и неће имати интереса, да тражи провођење ове мере, коју она није ни предложила, ни тражила.

6.

„Примедбе“ устају такође против постојања Апостолске нунцијатуре у Београду, јер је и то, по мишљењу писца, повреда равноправности.

Кад човек ово чита, рекао би да је постојање Апостолске нунцијатуре у Београду први случај те врсте у политичкој и дипломатској историји. Свакоме је познато, напротив, да претставници Св. Столице постоје од векова у земљама, где има католика и да је то питање у међународном праву одавна решено. Оно је решено код нас и пре овог конкордата и нико се до сада није против тога бунио. Никакве промене, дакле, нема у томе питању и ничега новог. Зато сматрамо за губитак времена сваку расправу по тој ствари.

На приговор да Апостолски нунције у нашој држави „уместо да се ограничи на своју дипломатску мисију обавља и дужности које спадају у делокруг епископата Католичке цркве у нашој држави“, опажамо, пре свега, да се то не тиче претставника Српске православне цркве, у чије име „Примедбе“ хоће да говоре, него Владе кад би и у колико би тиме били додирнути политички интереси државе.

Што се пак тиче начелног стања тог питања, опште је познато, да су Апостолски нунцији не само дипломатски претставници Св. Столице, него да врше још уз то и власт аналогну власти Апостолских делегата. Та се њихова недипломатска улога односи на чисто духовне пуномоћи које се не односе на редовну администрацију дијецеза а оправдана је потребом, да се олакша општење са централним властима у Ватикану, у свим оним случајевима који су њима резервисани. Она се заснива на канонском праву и призната је у свим земљама где постоје Нунцијатуре или чак Делегације и свуда се врши без икакве сметње. У нашој држави је то право Нунција било јавно истакнуто са стране одговорних претставника Државе давно пре конкордата. То је учињено од нашег Министра спољних послова још у фебруару 1923 године приликом јавне расправе о црквено-политичким питањима у Народној скупштини.

7.

У члану X Конкордата признаје се бискупима право, да именују и премештају жупнике.

„Примедбе и приговори“ не садрже никакву критику овог члана, али се са друге стране приговорило овој одредби са разлога, што је у различитим другим конкордатима признато државним властима више или мање учешће код именовања жупника. Тако мора на пр., према баварском конкордату, бискуп да саопшти државним властима имена и податке о кандидатима, а Влада је дужна да евентуалне примедбе достави у најкраћем року. У румунском, пољском и литванском конкордату предвиђена су такође нека претходна обавештења државних власти, о којима се не говори у нашем конкордату.

Овде ћемо одговорити, пре свега, да таквих ограничења нема ни у многим другим конкордатурама, на пр. у конкордату с Немачком из год. 1933 и Аустријском републиком од исте године.

Што се специјално тиче наше Државе, ограничење слободе бискупа у постављању жупника није могло да се тражи из разлога што, према члану 156 Устава Српске православне цркве, епархијски Архијереји слободно постављају парохе. Јасно је, да би у нашој ситуацији ограничење слободе католичких бискупа значило повреду равноправности, коју би Католичка црква тешко прихватила.

У осталом треба истакнути да су католички бискупи, од кад постоји наша Држава, слободно вршили то своје право и да се државна власт за то није занимала. Према томе ни у тој страни конкордат не доноси никакву промену.

8.

Велико негодовање изазива код писца „Примедаба“ чл. XII конкордата у коме Држава признаје католичким верским редовима и конгрегацијама правну личност, њихову верску и административну организацију и право отварања нових домова. Држава гарантује у истом члану поменутих редовима и конгрегацијама слободно вршење њихове делатности у култу, у католичким организацијама и милосрдним установама.

Писац брошуре види у поменутих гаранцијама не само отворена широка врата римокатоличкој „мисији“ и „прозелитизму“, нарочито на штету Српске православне цркве, него и повреду равноправности вероисповести и опасност за верски мир у Држави.

На ове приговоре одговарамо:

Сва поменута права, призната конкордатом

католичким редовницима, ужива од увек и Српско-православна црква.

У чл. 28 Устава Српске православне цркве истој се признаје потпуна слобода оснивања нових и спајања постојећих манастира, т.ј. не стављају се никакве гаранције ширењу њеног монаштва.

И што се тиче акције монаха на верском, културном и каритативном пољу, наши државни закони не стављају таквом раду никаквих тешкоћа ни ограничења. Ако православно монаштво на том пољу развија мању делатност, за то није одговорна ни држава, ни њени закони, нити би зато било оправдано тражити од Католичке цркве да и она ограничи рад својих редова и конгрегација. То би био тежак ударац за толике људе у чију корист раде католички редови, особито у данашње време кад би требало устројити рад око социјалног и каритативног старања. Таква равноправност била би највећа неправда.

Држимо да је претерано видети прозелитизам у културном и каритативном раду католичких редова и конгрегација на корист њихових верника. Добро би било, кад би таквог „прозелитизма“ било куд и камо више, без обзира да ли долази од католика или од православних, а још боље кад би се Цркве, место да показују толико неоправдане осетљивости, натецале у раду за народ, у лечењу његових физичких и моралних невоља и у проповедању, на речи и делу, братске љубави и измирења.

Ни остале одредбе чл. XII не могу да буду предмет оправдане критике.

Према тим одредбама, Св. Столица, као што је изузела наше жупе испод власти иностраних бискупија, изузеће наше манастире испод власти туђих редовничких провинција. У будуће ће се гра-

нице редовничких провинција Југославије поклапати са границама државе. Што се тиче провинцијалних и локалних редовничких старешина, они морају да буду југословенски грађани.

Пошто се тражи у конкордату југословенско грађанство само за провинцијалне и локалне старешине, а не за све редовнике без изузетка, чуо се и приговор, да ће конкордат омогућити неодређеном броју страних редовника улаз у нашу државу. Та је бојазан без основа. Наша држава није конкордатом изгубила суверено право, да дозволи улаз у земљу само оним странцима, којима она хоће! За боравак редовника странаца у нашој земљи вреде прописи општег права као и за боравак свих осталих странаца.

Уосталом, не треба заборавити да су редовници у Југославији скоро искључиво синови нашег народа и ко не зна колико су наши редовници радили и страдали за народ у прошлости, не познаје нашу историју.

Иако се у последњем ставу овог члана говори о могућности увођења нових редова и конгрегација из иностранства, јасно је, како смо то горе већ казали, да *никакав страни редовник не може да уђе у Државу без дозволе наше владе, а да редови и конгрегације могу да добију правну личност само од Државе у границама општег права.*

Право врховних старешина редова и конгрегација, да визитирају куће својих редова у целом свету, признају све државе, јер то траже правила свих редова и конгрегација.

9.

„Примедбе“ узнемирује одредба члана XIII конкордата, према којој се католичким црквеним властима има да достави оптужба и извештај о

кривичном поступку против духовних лица, стављених под суд, као што и да се заштити њихов духовни карактер. Жале се што Држава није узела на себе једнаке обавезе према Српској православној цркви.

На поменути приговор истичемо да извесни обзири према духовним лицима, код примене кривичног поступка, одговарају традицијама свих културних држава, где се цени значење религије као морално васпитног чиниоца. О тој чињеници води рачуна и чл. XVI Закона о Српској православној цркви, где се у питању кривичног поступка дају православним свештеницима иста права као католичким.

Јасно је, да ти обзири не иду за тим да се заштити кривац, кога закон прогони као сваког другог кршитеља закона, него да се у очима народа не повреди његов узвишени *чин*. Заиста, не би васпитно деловало на масе, кад би виделе како се свештеник вуче окован у ланце по јавним местима, или како се ставља у затвор са обичним криминалним типовима.

Нема сумње, да ће државне власти указати увек једнаке обзире и православним свештеницима, који би несрећом дошли у исту ситуацију. Држава не може у овом питању да прави разлике међу конфесијама.

Ово што смо досад казали, односи се искључиво на поступак против духовних лица, која су доведена пред суд због повреде Кривичног закона.

Даље одредбе овог истог члана у којима се говори о мешовитој комисији, немају никакве везе са кривичним поступком, о коме смо до сада говорили. Мешовита комисија, састављена од претставника Цркве и Државе, која се ту предвиђа, има да испитује *искључиво* потребу смењивања

црквених службеника чије је владање опасно за јавни поредак. Ту се ради о политичком деловању црквеног службеника, због кога држава не може да га кривично прогони. Мешовита комисија предвиђена у овом члану има искључиво за задаћу да извиди: је ли у таквој ситуацији потребна смена дотичног службеника? Разуме се да до образовања мешовите комисије неће ни доћи ако Црква сама изврши смену дотичног службеника.

Несхватљиво је, како могу „Примедбе“ да виде у поменутој одредби конкордата „повреду начела равноправности вероисповести“, кршење закона о заштити Државе и опасност „за законску сигурност у нашој Држави“. Ко пажљиво чита текст овог члана, јасно му је, да се ту не говори о ограничењу кривичне одговорности, ни кривичног поступка. Државна власт проводи кривични поступак сама, независно од цркве, и на своју руку примењује на кривце све санкције општег Кривичног законика. Комисија има дакле, како рекосмо, једино да испита питање смене, а не кривичне одговорности црквеног службеника.

Док кривични прогон врши Држава независно од Цркве, смена не може да се изврши без Цркве. Разлог је у томе што црквени службеник врши своју функцију у име Цркве и услед мисије, коју добива од Цркве и коју може да му одузме једино Црква. Ради тога Католичка црква није никада признала световној власти право смене црквених службеника као таквих. Смену својих службеника вршила је увек Црква сама. Одредба члана XIII о мешовитој комисији садржи дакле концесију, коју је Св. Столица учинила нашој држави, а неку привилегију Цркви, како то желе да претставе „Примедбе“. Католичка црква дозвољава нашој држави једнаку ингеренцију у тај деликатан пред-

мет као Пољској у конкордату од године 1925 (чл. 20), и Италији у конкордату од год. 1929 (чл. 21). Како се види, велике католичке нације Пољска и Италија нису у овом питању добиле ништа више од нас. Њима, као и нама, Св. Столица изашла је у сусрет у једнакој мери, то јест колико јој је допуштала организација Цркве.

Из свега морамо да закључимо, да писац брошуре није добро проучио текст овог члана или га није тачно схватио.

10.

У чл. XIV конкордата признаје се правна личност и сва права, која одатле проистичу „Католичкој цркви и њеним установама, којима канонско право признаје такву личност“.

„Примедбе“ виде у тој одредби повреду равноправности вероисповести с разлога што се за католике узима као мерило канонско право, док се у Уставу Српске православне цркве таксативно набрајају црквене институције које имају исто право.

На то одговарамо, да се овде ради не о стварној, него о привидној разлици, то јест о разлици у стилизацији. Према Уставу Српске православне цркве (чл. V) правна су лица „Српска православна црква, епархије, црквене општине, манастири, задужбине, самосталне установе или такви фондови и према црквеној намени поједини храмови.“ За сваког правника изрази: задужбине, самосталне установе, и поједини храмови у пракси су стварно исто тако широки као и „канонско право“ у чл. XIV нашег конкордата.

11.

Члан XV конкордата предвиђа административну помоћ државних и аутономних власти за извр-

шење наредаба, одлука и пресуда црквених власти, изданих у складу с конкордатом. Иста ће се помоћ дати католичким црквеним властима још у свим сним случајевима, у којим се даје и осталим веро исповестима.

Аналогна одредба у корист Српске православне цркве налази се у чл. 6 Закона о Српској православној цркви, где се поменутој Цркви гарантује помоћ, „за извршење надлежно изданих, на закону основаних наређења и пуноважних одлука и пресуда“.

„Примедбе“ виде у тој неједнакој стилизацији повреду равноправности на штету Српске православне цркве.

Мислимо, да ће се тешко наћи правник који би делио то мишљење. Чак, кад би хтели да цепидлачимо, имали би разлога да тврдимо, да је израз „у складу с одредбама конкордата“ више прецизан и зато више ограничује тражење католичких црквених власти него ли израз: „на закону основаних“, који је употребљен у Закону о Српској православној цркви. Француски израз „conformément“ значи „у складу“, то јест у границама конкордата, док израз „на закону основаних“, дословно узет, може да вреди за било каква наређења, која су донесена само у духу, а не према слову закона.

„Примедбе“ даље тврде, да се државне власти могу да упуштају у оцену, да ли су наређења, одлуке и пресуде Српске православне цркве „надлежно издате, на закону основане и пуноважне“, док не могу то да ураде у погледу Католичке цркве. Не видимо, на чему писац оснива то мишљење, које нема никакве подлоге у текстовима закона. Зашто да се држава може да упушта у ту оцену у погледу наређења, одлука и пресуда право-

славних власти, а не у погледу наређења, одлука и пресуда католичких власти?

„Примедбе“ приговарају даље, да је давање поменути административне помоћи Католичкој цркви „стављено у зависност само од конкордата, а не од државних закона, и државног Устава“.

На то одговарамо, да је безразложно хтети тражити супротност између конкордата и државног Устава и земаљских закона. Конкордат је црквени, а истодобно и државни закон, који мора да је у складу са Уставом. Како се може дакле утврдити, да је помоћ, која се даје Цркви за извршење тог црквеног и државног Закона, у опреци са Уставом и државним законима? То је чисто непојмљиво!

Али, Католичка црква тражи административну помоћ не само за примену конкордата, него и за све оне случајеве, у којима су државне и аутономне власти дужне да пруже исту помоћ ма којој другој вероисповести. „Примедбе“ виде и у томе „преимућство“ дато Католичкој цркви на штету осталих конфесија и повреду верске равноправности.

Одговарамо, пре свега, да писцу, како изгледа, није посве јасна природа конкордата. Никакав конкордат не садржи целокупно црквено законодавство. Он додирује само она питања, која су од нарочитог и актуелног интереса колико за државу, толико за Цркву. Конкордат није никакав устав Католичке цркве. По својој природи он је далеко мање опсежан него ли Устав Српске православне цркве. Ограничити административну помоћ католицима једино на примену конкордата, значило би дати њима ту помоћ у знатно мањој мери него осталим конфесијама. То није „преимућство“, него примена Уставом предвиђене равноправности.

Уосталом, овде се ради о једном ситном питању које није од животног значења ни за православље, ни за католицизам!

12.

У чл. XVI Држава даје Католичкој цркви гаранције у погледу очувања имовине, која јој је остала после примене аграрне реформе са стране Државе. Обавезује се дати одговарајућу отштету за случај експропријације из разлога опште користи. Држава обезбеђује к томе приходе црквених службеника у истој мери, као и приходе државних чиновника.

„Примедбе“ се туже што Српској православној цркви није изричито зајемчена једнака отштета и једнако обезбеђење прихода њених службеника.

Овај приговор полази, пре свега, из погрешне претпоставке, о којој смо већ говорили, да никаква друга конфесија у држави не сме у својим преговорима са Владом ни у чему прећи границе Закона и Устава Српске православне цркве. Међутим, Српска православна црква, у својим преговорима са Државом, није се питала: јесу ли права, која је она тражила за себе, призната католицима? Иначе, овде се ради о питању скроз теоретске природе, јер свако зна да у пракси држава неће правити разлике између једне и друге цркве. Уверени смо, да ни „Примедбе“ саме не верују, да ће Држава дати обилатију отштету за експроприсану црквену имовину, католицима, него православним и да ће у погледу заштите прихода лошије поступати са православним свештенством, него ли са католичким.

Став 4 овог члана одређује, да имовина и установе католичке цркве остају њена својина чак и тада кад би становништво, кому служе та добра и те установе, прешло у другу веру.

„Примедбе“ приговарају овој одредби са разлога што Српској православној цркви нису признате исте гаранције у погледу њене имовине. У том виде ново преимућство Католичке цркве.

Но то одговарамо, да у погледу гаранције имовине за случај прелаза становништва у другу веру одредбе нема ни у закону, ни у Уставу Српске православне цркве зато, што се Православна црква није за то ни старала. А није се старала зато, што се није нашла у нужди да то тражи.

Ова је одредба конкорадта и правно посве основана. Имовина црквених општина и других моралних установа, било које конфесије, не припада физичким особама од којих се састоје те општине и друга морална црквена бића, него поменутим правним лицима као таквим. Прелазом већине или чак свих поменутих физичких особа на другу веру, не прелазе на другу веру и морална бића, него задржавају и даље свој пређашњи верски карактер. Зато у том случају имовина поменутих моралних бића припада, према правним начелима, оној конфесији којој су та морална бића припадала.

Истакнуто начело вреди, као што смо казали, не само за имовину Католичке цркве, него и за имовину било које друге конфесије.

Уосталом, свак ко искрено жели верски мир у овој држави, поздравиће ову одредбу која унапред отежава недозвољену прозелитску агитацију. Овде се не ради толико о материјалној вредности храмова и других непокретнина, колико о једном вишем добру: о верском миру у земљи. Не треба

заборавити, да у овом питању имају реч не само живи него и мртви, који у тим црквама и гробљима почивају и не би никако хтели, да та места припадну другом култу, а не оном у коме су они живели и умрли.

13.

„Примедбе“ се боје, да се не би приходи Католичке цркве у Југославији трошили на потребе Католичке цркве у иностранству.

Пре свега, мислимо, да све конфесије код нас једва намирују своје најхитније потребе, а камо ли да помажу својим истоверцима у иностранству. Али, без обзира на то, ми нисмо мишљења, да треба ускратити сваку милостињу и кидати сваку хришћанску и човечанску солидарност међу народима, а најмање, да о томе једна конфесија има да полаже рачун другима. Овде немају права да се мешају православни, као што ни католици не би имали никаква права да се буне, кад би Српска православна црква и њени верници из властитих средстава давали помоћ, на пример, за потребе православног патријарха у Јерусалиму или за друге потребе Православне цркве у иностранству. Уосталом свако слање новца у иностранство подлежи данас контроли државних власти.

14.

У члану XVIII конкордата зајемчена је Католичкој цркви материјална помоћ са стране Државе која „неће бити сразмерно мања од помоћи, коју даје Држава осталим вероисповестима и која одговара броју њених верника“.

Писцу „Примедаба“ је то криво, јер види у томе „изигравање државног Устава“ и могућност

великог оптерећења за државни буџет. За чудо, да он, који се на сваком кораку тужи на повреду равноправности вероисповести, тако да се може рећи, да је то „Leitmotiv“ целе брошуре, овде мења интонацију, и устаје против гаранција стварне равноправности!

У нашем Уставу предвиђена су два критеријума за дељење државне помоћи конфесијама: бројна снага верника и стварно доказане потребе.

Сваки ће непристрасан човек признати, пре свега, да је бројна снага верника појединих конфесија најсигурнија објективна норма за одмеравање државне помоћи. Тај критеријум онемогућује овде сваку арбитрарност.

Што се тиче другог уставног критеријума, то јест стварно доказаних потреба, и о њему се води рачуна у конкордату. Ево како: двадесет година заједничког живота у овој држави очито је доказало, да су стварне потребе Католичке цркве бар једнаке потребама осталих конфесија. Ми смо сви сиромаси, али, будимо праведни, међу велике сиромаше спадају и они католички свештеници у пространим крајевима наше земље који немају ништа осим оно неколико стотина динара што добијају од Државе. Народ им ништа не даје и не може да даде. Осим тога, познато је да католички свештеник, према прописима своје Цркве, при обављању неких верских чинов, прима мање прилога од својих верника, него ли службеници неких других конфесија. Ако се узме у обзир још неоспорива чињеница, да код католика има сразмерно много већи број свештеника, цркава и сваковрсних верских установа, него ли код православних, онда не може бити сумње о томе, да су стварне потребе Католичке цркве бар толике колике и потребе других конфесија, пошто свако зна, да ако се једна

сума дели међу више лица и установа, свако поједино лице и установа мора да прими мање, него ли кад се иста сума подели међу мањи број лица и установа. Ко би ствар посматрао искључиво са овог гледишта могао би да закључи, да су стварне потребе Католичке цркве чак веће од потреба осталих конфесија.

Доследно томе, досадашњом је праксом доказано, да су стварне потребе католика једнаке потребама осталих конфесија. Зато, ако се у конкордату то узима као доказано, не изиграва се Устав, него се тумачи у духу стварне равноправности.

Али има још нешто што вреди истакнути: Држава сама у својој пракси усваја наше мишљење и овако тумачење Устава у погледу „стварно доказаних потреба“ Католичке цркве. У одређивању помоћи Католичкој цркви она се постепено, али константно приближава сразмери, која одговара бројној снази католичких верника. Разлике у буџету, које су у првим годинама биле осетљиве, из године у годину су све мање и све се више приближују критеријуму бројне снаге католика. *Конкордатом, дакле, неће се изменити садашња ситуација.*

Али, на све ово могао би неко да приговори: тиме што се једанпут за увек узима као доказано, да су стварне потребе Католичке цркве код нас једнаке потребама других вероисповести, на пр. Српске православне цркве, Држава се одриче могућности које јој даје Устав, да она оцени стварне потребе Католичке цркве.

На то одговарамо, да је та ствар у пракси већ решена у нашем законодавству. Ово није први пут што је Држава установила у трајној форми, и то законом, меру стварних потреба једне конфесије. Доста је да наведемо члан 21 Закона о Српској православној цркви. Ту се каже дословно: „При

утврђивању ове државне помоћи узеће се у обзир они досадашњи расходи по финансијском закону и државном буџету за 1929/30 годину, који се одnose на она црквена надлештва, установе и лица која прелазе са државног буџета на буџет Српске православне цркве као и износ т. зв. бира у Србији и Јужној Србији, загарантованог досадашњим законом и приреза у другим црквеним областима, предвиђених досадашњим законским уредбама“.

Дакле, закон узима као трајну меру стварно доказаних потреба Српске православне цркве финансијски закон и државни буџет за годину 1929/30. Ако се сличном једном уредбом установе стварне потребе Католичке цркве, то неће бити повреда Устава, као што није противуставна ни одредба члана 21 Закона о Српској православној цркви.

То неће бити сувишно, ако истакнемо, да и законодавству Српске православне цркве није туђе начело, да се помоћ за верске сврхе дели искључиво сразмерно броју верника. Члан 34 Устава Српске православне цркве каже дословно: „Политичке општине и друга самоуправна тела која у свом годишњем буџету одређују за верске сврхе помоћи, одређиваће према броју душа такву помоћ и српским православним црквеним општинама, које се налазе на њиховом подручју“.

Истина је, да се ту не ради о државној помоћи, него о помоћи коју дају општине и друга самоуправна тела, али сигурно, намера законодавца није била, да противслови духу Државног Устава тиме што се ограничио искључиво на бројни критеријум.

„Примедбе“ и иначе на чудан начин аргумен-тишу против сразмера између конфесија и при-мања државне помоћи. Оне узимају потребе ста-

рогатолика као основ за одмеривање државне помоћи осталим конфесијама. Питамо га, зашто не би старокатолици, напротив, ограничили своје потребе сразмерно броју њихових верника? Ако су њихове потребе заиста веће него ли потребе осталих конфесија, зашто не би тим потребама доскочила већа пожртвованост њихових верника, место да преко државне касе чекају помоћ од припадника других конфесија? Према логици „Примедаба“, морала би Држава сваком новом верском покрету изићи обилно у сусрет у његовим почетним потребама. Али, то би била не само неправда него и политичка грешка, јер би конфесије угрожене тим новим покретима имале права да се туже, што ти покрети агитују против њих државним, то јест и њиховим новцем.

Против става 3 овог члана, где се говори да ће Католичка црква добити одговарајући део изванредних потпора, које ће се евентуално дати другим конфесијама, изнесена је (са друге стране а не од писца „Примедаба“) могућност елементарних несрећа, као што су поплаве и земљотреси. По мишљењу тих критичара морала би Католичка црква добити отштету за потресе и поплаве и онда кад није погођена тим елементарним несрећама, и то из разлога што је Држава дала помоћ једној другој конфесији, погођеној од елементарне несреће. То је тумачење погрешно и претерано. У тексту конкордата не каже се, да се Католичкој цркви одговарајућа помоћ има да даде истовремено. Доста је, да се то уради кад се она нађе у истој потреби, а то ће се дати извести увек на начин, да се не повреди равноправност вероисповести.

У питању давања државне помоћи конфесијама, сигурно је то, да ће се једино строгом об-

јективношћу избегнути приговори, да се припадници једне конфесије принуђавају да доприносе за потребе њима туђег култа, што се увек сматрало и сматра за повреду савести. И сама сумња, да је једна конфесија повлашћена на штету других, делује поразно у душама присталица конфесије, која се сматра запостављеном. Они су доведени у искушење да сматрају државу за непријатеља своје вере. Треба имати на уму наше прилике и осетљивост конфесија (класичан доказ за истинитост тог нашег тврђења јесте баш брошура „Примедбе и приговори“), да се схвати, како је Влада била у праву што је овако јасно и недвоумно уредила у конкордату ово питање и једном за увек спречила да се оно злоупотреби у агитационе сврхе против Државе. Стога смо сигурни, да ће свако ко искрено жели консолидацију ове Државе, поздравити одредбу овог члана, којом се коначно уклања и сама могућност приговора, да би она била пристрасна било према коме. Ништа више неће допринети снажењу и консолидацији Државе, него ли уверење грађана да је она праведна према свакоме.

15.

Писац „Примедаба“ приговара члану XIX, којим се Католичкој цркви признаје ослобођење не само од поштанских, него и од телеграфских такса, јер то право у једнаком опсегу није признато Српској православној цркви.

На то одговарамо, да то питање није баш тако тешке природе, и да се само собом разуме, да се у том неће правити разлика међу конфесијама. Ако Српска православна црква буде тражила од Владе ослобођење од телеграфских такса, сигурно је да ће то ослобођење добити, чим га

буде добила Католичка црква на основу конкордата.

16.

„Примедбе“ се буне против враћања Католичкој цркви иметка Верозаконске закладе и истичу како јој тај иметак није био враћен ни аустријским конкордатом од године 1855 ни новим конкордатом са садашњом Аустријском републиком од године 1933. Износи мишљење загребачког професора др. Лановића, да је поменуте закладе већ одавно нестало.*) Најзад предвиђа велике тешкоће с којима ће то враћање бити скопчано у пракси.

Враћање Цркви иметка Верозаконске закладе логички је постулат економске аутономије, коју је добила Српска православна црква и која се због тога није могла да ускрати ни Католичкој цркви.

Чланом 280 Устава Српске православне цркве враћају јој се „фондови, капитали и задужбине“, којима је до сада управљала држава. Како се онда могло ускратити Католичкој цркви враћање Верозаконске закладе?

Није се чудити што у аустријском конкордату од године 1855 није било ни говора о економској аутономији Цркве. Исто тако нема говора о аутономији Цркве ни у конкордату са садашњом Аустријском републиком.

Јасно је да наша држава враћа Католичкој цркви само она добра, која су још правно њена, т. ј. она која нису изгубљена услед застарелости. Текст конкордата изричито каже да ће то враћање уследити према начелима општег права, т. ј. оног пра-

*) Конкордат Југославије са Ватиканом, Београд, 1925 .

ва, којим се регулишу сви приватно-правни имовински односи. Стога, то враћање у пракси неће донети већих тешкоћа него ли остала приватно-правна имовинска питања.

Што се тиче мишљења професора Лановића по овом питању, свакако је меродавнија његова новија расправа „Верозаконске закладе“, Београд 1927, где се (стр. 26—31) на дуго говори о дуговању Верозаконске закладе државном ерару. Ту се изриком каже да је „то само политичко-тактички узврат државе на црквено виндицирање вјерозаконских заклада, дочим је правно теза дугова и презадужености њихове просто неодржива“. Даље исти писац изводи да „начелна обавеза враћања предујмова стварно и не постоји“.

Од највећег је интереса свакако практични закључак до ког долази професор Лановић (стр. 53). Он каже: „Најправедније ће ипак бити када Држава, у духу Уставом гарантоване имовинске равноправности усвојених конфесијских организација, Католичкој цркви наше Краљевине изручи њезине Вјерозаконске закладе на самостално руковање“.

Али је у нашем случају сва та расправа сувишна: никакав правник не може да порекне чињеницу, да Верозаконска заклада још увек постоји да је њена имовина црквеног карактера.

У аустријском конкордату од године 1855, чл. 31, изричито се признаје да је имовина Верозаконске закладе по свом пореклу црквена власност (*Eigentum der Kirche*). И нови аустријски конкордат од године 1933 у чл. 15 § 9 усваја то гледиште кад каже: „*Dem Religionsfond kommt kirchlicher Charakter zu*“.

Доследно томе, враћање Католичкој цркви иметка Верозаконске закладе није никакво „раси-

пање државних средстава“, нити „маска“ враћања, како то тврде „Примедбе“, него право и истинско враћање.

Овде вреди истакнути чињеницу да се чланом 13 и § 5, i, румунског конкордата Католичкој цркви у Румунији враћа иметак Верозаконске закладе. Из талијанског конкордата из године 1929 види се из члана 29, е, да је иметак Верозаконске закладе ког је Италија затекла у новим, некад аустријским провинцијама, црквеног карактера.

У осталом нека нико не мисли да ће се Католичка црква обогатити враћањем иметка Верозаконске закладе. Осим нешто знатнијег поседа у Љубљанској дијецези, у другим крајевима тај иметак претставља само незнатну вредност.

Тужба коју писац износи против Владе, што још ни данас, после 7 година од ступања на снагу Закона и Устава Српске православне цркве, није састављена мешовита комисија у смислу чл. 22 Закона о Српској православној цркви, нема никакве везе с конкордатом.

17.

Чл. XXI конкордата бави се питањем патроната и поставља услове за ликвидацију тог застарелог института.

Патронат потиче из феудалних времена, а састоји се у скупу привилегија и терета патрона т. ј. оних физичких или моралних лица, која су основала Цркву, капелу или црквени бенефициј.

Приговори „Примедаба“ односе се искључиво на државне патронате и на патронате тела која зависе од Државе.

Писац се буну једино зато што Држава губи патронске привилегије, а у исто се време не ослобађа од материјалних обавеза. Он сматра да су се

морале те материјалне обавезе једноставно бри- сати, без обзира на кога имају да пређу терети за издржавање жупа.

Против укидања поменутих патроната нико ништа не приговара, јер модерна Држава по свом, у верском погледу индиферентном карактеру, не може да врши ону улогу у животу Цркве, коју је вршила строго верска држава у средњем веку, кад су везе између Цркве и Државе биле интимне. Зато је очито да је патронат у данашњим прили- кама једна застарела, неодржива установа.

Напомињемо надаље да се укидањем патро- ната спроводи за целу нашу Државу једнолична пракса у постављању жупника. Заиста се не ра- зуме зашто би имао да важи за увек тај изузетак само за мален број жупа, кад код свих осталих жупа, и то не само католичких него и православ- них, Држава не врши никаква слична права?

Писац „Примедаба“ очито није разумео сми- сао патронатске установе. Према њему патронат претставља *уговор* као сваки други, где једна страна (патрон) даје материјалну помоћ, а друга (Црква) јој зато уступа део својих јурисдикцио- налних права. Другим речима, он мисли да је то нека врста трговачког посла у којем се духовно (јурисдикција) даје за световно (материјална по- моћ). Овакво схватање патроната, како га зами- шљају „Примедбе“, значило би праву симонију. Према томе, по црквеном праву, које је за време оснивања наших патроната признавала не само Црква него и Држава и остали патрони, такав би уговор био сам по себи неваљан.

Да ствар буде јаснија, треба да промотримо постанак наших патроната у светлу историје. То су задужбине које су патрони даровали Католич- кој цркви за издржавање жупа. Сврха тих заду-

жбина је била, да се за сва времена обезбеди издржавање жупа. Што су те задужбине стваране у форми патроната, то је одговарало тадашњим приликама. Патрони су тиме удовољили једној потреби, којој су у тадашњем друштвеном уређењу и онако били дужни да удовоље. Никад нису патрони ни помишљали да могу повући дар, који су учинили Цркви. Што је Католичка црква са своје стране дала патрону неки удео у својим јурисдикционалним правима, то је било признање, а никаква исплата за примљено материјално добро, јер је та намера била далеко од схватања колико Цркве, толико патрона. Из тога следи, да ако се патронат, из већ изложених разлога има да укине, не може да се поништи и задужбина.

Да је ово наше излагање исправно доказују баш случајеви талијанског и румунског конкордата, које „Примедбе“ цитирају у потврду своје тезе. Ти случајеви доказују баш противно од оног што писац мисли. Ево како:

Чл. 25 талијанског конкордата гласи: „Талијанска се Држава одриче владарске прерогативе Краљевског патроната над вишим и нижим бенефицијама.“

Писац очито није разумео смисао те одредбе. Она нема никакве везе с одредбама нашег конкордата по овом питању. У талијанском се конкордату ради искључиво о Владарском патронату, а тај Владарски патронат је нешто слично праву аустријског цара, да именује бискупе и неке друге црквене службенике. Јасно је стога, да је овде ван места поменути навод из талијанског конкордата.

Али, ни начин како је то питање решено у талијанском конкордату, не иде нипошто у прилог тези којој бране „Примедбе“. Чак више: кон-

кордатом талијански краљ губи право патроната, а држава има и даље да сноси према Цркви исте, и још веће, финансијске обавезе, него ли пре!

Укидање терета о коме је говора у поменутом члану талијанског конкордата и на које се позивају „Примедбе“, не односи се на Владарски патронат, него на такозвани *Jus regaliae* и на неке друге застареле обичаје у бившем Краљевству Обеју Сицилија! То се види из самог контекста талијанског конкордата.

„Примедбе“ се позивају и на румунски конкордат из године 1927, где се у члану 15 доиста каже: „Патронска права и дужности свих категорија укидају се без икакве отштете“. Али би се варао ко би на основу ове одредбе румунског конкордата закључио, да се њоме румунски патрони ослобађају свих терета скопчаних са патронатом! Текст румунског конкордата искључује неку нарочиту отштету приликом укидања патроната, али нипошто не ослобађа патроне од материјалних обавеза.

Да се о том уверимо доста ће нам бити да прочитамо следећи параграф истог члана, где се одређује да „Црква, жупни стан са зградама, које од њега зависе, као и остали посед намењен од трона за Цркву, чак и онда кад је у јавним књигама уписан на име патрона, остаје и даље у поседу Цркве и на употребу односних жупа“. Свако види, да је то сасвим нешто друго, него ли ослобађање бивших патрона од њихових материјалних обавеза, о ком говоре „Примедбе“.

Како се види, колико Италија толико и Румунија, решиле су питање патроната не у смислу пишчеве тезе, него на исти начин, како је то решено у *нашем* конкордату!

Овде треба истакнути, да се овим решењем не нарушава начело равноправности вероисповести. Обавезе државе, о којима се овде ради, имају свој извор у засебној правно-историјској ситуацији: нешто аналогно потраживањима Српске православне цркве према Држави у Србији и Црној Гори, поменутих у чл. 22 Закона о Српској православној цркви. Тај члан гласи: „Поред државне помоћи, поменуте у чл. 21, Српска православна црква примиће отсеком или ће примати годишње стално износ на име накнаде за потраживања, која припадају Српској православној цркви у Србији и Црној Гори према Држави“. Ту се ради о једном нарочитом правном наслову Српске православне цркве.

Напротив, обавеза, коју прима Држава у члану 48 Устава Српске православне цркве, да ће зграду патријаршије „подићи, са намештајем снабдети и Цркви у власништво предати“, не почива ни на каквом специјалном правном наслову, него је чисто дар Државе Српској православној цркви.

Како се види, поред редовне државне помоћи, има и Православна црква других потраживања, која се заснивају на нарочитим правним ситуацијама а и таквих која не почивају ни на каквом нарочитом правном основу. Кад би се ми хтели ставити на становиште „Примедаба“, могли би и ми каазти, да ова оптерећења, која иду искључиво у корист Српске православне цркве, погађају и оне грађане, који нису православне вере.

Најзад, да се не мисли да услед ове одредбе Држава иде у сусрет богзна каквим новим оптерећењима, вреди истаћи, да је број државних патроната веома мален: ради се искључиво о патронатима везаним уз посед државних некрет-

нина. Зато се финансијске обавезе, које ће од сада Држава задржати, кад се то проведе, бити доиста незнатне. Треба наине знати, да ће патронатске обавезе, које је Држава сносила на рачун Верозаконске закладе престати, чим она добра те Закладе преда Цркви.

Уосталом није сигурно ни то да су поменути терети били потронатске природе. Професор Лановић у већ наведеној брошури „Верозаконске Залкаде“ (стр. 68) изриком каже: „т. зв. потронати Верозаконских Заклада нити су икада стварно били нити су данас уистини патронати“.

18.

Члан XXII конкордата говори о отштети, коју црквене институције имају да приме за земљишта изгубљена услед аграрне реформе.

„Примедбе“ сматрају да ту није говор о оној отштети, која је већ одређена нашим законима, него виде могућност неког новог оптерећења за Државу.

Требало је очекивати, да се бар против овог члана неће нико бунити, јер Св. Столица ни у једном питању није показала толику помирљивост, као у овом. Она се једноставно измирила с оним решењем, које је наша Држава на своју руку створила, и ако је, морамо признати, аграрна реформа у неким крајевима, на пр. у Далмацији, проведена тако радикално, да је Католичку цркву лишила скоро целог њеног земљишног поседа. Али „Примедбе“, верне свом ставу систематске опозиције, и овде се буне. И да то образложе иду веома далеко у тумачењу текстова конкордата. Писац „Примедаба“ види у тексту и оно чега ту апсолутно нема! Боји се наине да се не би радило о некој новој отштини, већој од оне, коју наши закони предвиђају. Пошто о томе нема

никаква говора у конкордату, отпада сам од себе приговор о „новом великом оптерећењу државне благајне“ и с тиме у вези и приговор о нарушавању равноправности вероисповести.

У наставку истог члана Држава се обавезује, да у будуће неће вршити никакве експропријације црквеног поседа „без претходног споразума с надлежном црквеном влашћу“.

„Примедбе“ се с овом одредбом не слажу, јер мисле да је та одредба у противности са Државним Уставом (чл. 22 и чл. 23), где се каже, да је „експропријација приватне својине у општем интересу допуштена на основу закона уз правичну накнаду“ (чл. 22 став 2).

Овакво тумачење Устава са стране „Примедаба“ сасвим је неосновано. Конкордат није ни мало у противности са Уставом, јер он не искључује експропријацију „у општем интересу“, него само прецизира да се то у будуће има вршити, у погледу католичког црквеног иметка, у споразуму са Католичком црквом.

У истом члану конкордата одређује се, да ће „црквени службеници и установе у Далмацији примити за неисплаћене приходе отштету не мању од оне коју буду примили приватни власници“.

„Примедбама“ је то криво, пошто Закон о Српској православној цркви не говори уопште о накнади Православној цркви у случају експропријације.

На то одговарамо, да конкордат у овом питању једноставно цитира текст нашег државног закона, и да тај закон вреди вероватно не само за Католичку цркву у Далмацији, него и за Православну, ако и она има тамо сличних потраживања.

Не одговара истини што кажу „Примедбе“, да таквих имовинских повластица, као што су оне које даје наш конкордат Католичкој цркви, не садржи никакав од важећих конкордата, чак ни у католичким државама. Једина важна повластица, које нема у другим конкордатима, јесте економска аутономија. Али та је узета баш из Закона и Устава Српске православне цркве!

Што се тиче специјално аграрне реформе, види се да је писцу непознат конкордат с Пољском републиком из године 1925. У том је конкордату (чл. 23, 3—9) подробно расправљено питање аграрне реформе у колико се тиче црквених установа. У Пољској аграрна реформа није била проведена једнострано као код нас, где је Црква стављена пред свршену чињеницу, него договорно с њом. Пољска држава морала је да откупи од црквених установа један део ораница, док је други остао Цркви. Католичкој цркви дато је право, да сама одабере онај део, који хоће да задржи за себе. Откупнина за земљишта црквених установа погођених аграрном реформом у Пољској, не сме да буде мања од оне, која има да се исплати приватним лицима. Како се види, то је и у форми и у ствари повољније за Католичку цркву, него ли код нас.

У XXI члану нашег конкордата утврђено је такође да „ће се у свим случајевима црквеним установама вратити куће и просторије намењене за наставу, као што и мали поседи, намењени особљу намештеном у служби цркава, редовничке куће и земљишта која њима припадају и која немају никакве везе са аграрном реформом, а била су, на било који начин, одузета после рата“.

Не разумемо, зашто се „Примедбе“ буне про-

тив горње одредбе, пошто не сматрамо за разложито видети повреду равноправности у том што се нека обавеза, која проистиче из општег права, понавља у конкордату. Ако се и Православна црква налази у истој ситуацији, право је да се и њој врати одузети иметак. Код тога ће моћи да се успешно позове на преседан с Католичком црквом. Нетачно „Примедбе“ тумаче одредбу члана 28 талијанског конкордата, према којој Св. Столица опрашта свима онима, који су услед талијанских закона о секуларизацији дошли у посед црквених добара. У талијанском се случају не ради о држави, него о приватницима. Треба знати да је у Италији реституција црквене имовине у пракси била немогућа, пошто су црквена имања за време од 70 година прошла кроз више руку и била дефинитивно изгубљена услед застарелости. Света Столица је хтела да овом изјавом умири евентуалну грижу савести садашњих поседника.

19.

У члану XXIV конкордата Католичкој се цркви признаје право, да оснива *семинаре за одгој свештеничког подмлатка*. Ти ће семинари зависити искључиво од Цркве, која ће њима управљати према канонском праву и која ће именовати старешине и професоре.

„Примедбе“ се туже што такву слободу не ужива Српска православна црква, јер код православних семинара треба одобрење Министра просвете за њихово оснивање и за наставни план. Православни семинари стоје сем тога под надзором Министра просвете, док се све те обавезе у погледу католичких семинара и не помињу у конкордату. Ово је према „Примедбама“ јасно

„нарушавање“ уставног начела о равноправности вероисповести.

На то одговарамо: у питању оснивања и вођства семинара за одгој католичког свештеничког подмлатка треба имати на уму следеће:

1) Наш конкордат гарантује Католичкој цркви ону ситуацију, коју је уживала под бившим аустро-угарским режимом. Ту ситуацију она је наставила да ужива и у нашој националној држави све до данас, и без конкордата!

2) Католичка црква ужива то право у свим државама, где важи режим конкордата, шта више, и у оним земљама где нема конкордата. То одговара непрекидној традицији Католичке цркве.

Верна тој својој традицији, она је признање тог права стекла и у послератним конкордатима. Цитираћемо следеће случајеве:

Конкордат са Летонијом из 1922 године (чл. 11) садржи следећу одредбу: „Црквени дијецански семинар основаће се према канонским прописима и под влашћу надбискупа“.

У баварском конкордату из године 1924 (чл. 10, X, 1, h) каже се: „Баварска ће држава исплаћивати пристојну потпору постојећим малим и великим семинарима, организованим у складу са прописима канонског права“.

У талијанском конкордату од 1929 године, чл. 39 гласи овако: „Универзитети, велики и мали семинари било дијецански било интердијецански било регионални, академије, колегији и остали католички заводи за одгој и образовање свештеника и даље ће зависити једино од Св. Столице без икакве ингеренције краљевских школских власти“.

Чл. 16 румунског конкордата из године 1929 садржи следеће: § 1 „У свакој ће дијецези семинар

за одгој младог клера бити у искључивој зависности од бискупа; § 3: „Наставни план биће одређен од компетентне црквене власти“. — Овде истичемо да се ради о земљи где су католици бројно далеко слабији него ли код нас.

Али далеко интересантнији за нас је конкордат са Краљевином Србијом из године 1914. Чл. 11 тога конкордата гласи овако: „За одгој српских младића, погодних за католичку свештеничку службу, основаће се семинар у престоници или у њеној близини, коме ће Држава дозначити примерну годишњу дотацију, док ће компетентна црквена власт имати за задаћу да га организује и да њиме управља у складу с канонским одредбама“.

Кад се ово чита, пита се имә ли разлога што Југославија признаје милионима својих католика нешто што је предратна Србија, где је православлје било државна вера, признала незнатном броју својих католика. Значајно је да Православна црква у Србији није имала таквих права у оснивању семинара и њиховом вођству. Уза све то она тада није дигла глас, да је запостављена према Католичкој цркви!

То смо све истакли да се види, како у *нашем новом конкордату нема никакве новине у погледу католичких семинара*. Није било могуће ускратити Католичкој цркви у Југославији оно, што се признало незнатној католичкој мањини у предратној Србији!

За бољу илустрацију овог питања неће бити сувишно, ако напоменемо чињеницу да Протестантска црква у Немачкој, и ако је то Црква већине немачког народа, не ужива у погледу одгоја свог духовног подмлатка ону слободу, коју ужива Католичка црква. Протестанти се у Немачкој

против тога не буне, нити виде у томе повреду равноправности, јер се организација и традиције протестантизма разликују од католичких.

Напоследку желимо истакнути још следеће: и ако у конкордату нема говора о државном праву надзора над семенишним школама, ван сумње је, да то право постоји и даље, у колико је постојало до сада. Према томе, ни у погледу државног надзора, конкордат ни уколико не мења постојеће стање.

20.

У чл. XXV конкордата који говори о теолошким факултетима каже се, да кандидати за професорске катедре треба да имају са стране надлежне црквене власти сведоџбу о способности за наставу, у складу са прописима Св. Столице. Надаље се ту каже, да професори теологије губе право поучавања, чим им бискуп ускрати одобрење за наставу. Привременог професора именује бискуп у договору са Владом. Наставни програми морају да су у складу са прописима Свете Столице.

Писац „Примедаба“ се тужи, да се у Закону о Српској православној цркви Св. Синоду признаје право оцене само „верске подобности“ кандидата за професора теологије, док се католичким црквеним властима признаје, да суде о „способности за наставу“ истог кандидата. Надаље истиче, да у случају несугласности предавања неког професора са науком Православне вере, Св. Синод има право да предузме кораке код Министра просвете, да се те несугласности отклоне, док католички професор у истом случају одмах губи право предавања. Католички бискупи, према конкордату, имају поред тога право да у договору с Владом поставе привременог заменика

уклоњеном професору. Најзад жали, што наставни план католичких богословских факултета, према одредбама конкордата, мора да је у складу са прописима Св. Столице. Ни једно ни друго право нема Православна црква, па зато „Примедбе“ виде и у томе очигледну повреду верске равноправности.

Пре но што пређемо на претрес поменутих приговора, осврнућемо се укратко на однос Католичке цркве према школи уопште. (Ово што ћемо овде казати, тиче се не само овога члана конкордата, него и следећих чланова 26, 27 и 28, у којима се ради о школству).

1) Још до пре неколико генерација Католичка је црква у многим земљама водила искључиву бригу о школству. Кад је ту бригу узела на себе модерна држава, Католичка је црква и даље водила бригу о верској настави и верском одгоју у школама. Ово је једна од фундаменталних тачака у конкордатима.

2) Наш конкордат у овом питању не доноси никаквих нарочитих новина. У њему се огледа оно стварно и правно стање, које смо баштинили од аустро-угарске управе. То је стање у суштини поштовала наша Држава и без конкордата. Ментална несигурност у нашој школској политици у погледу верске наставе и верског одгоја, чије се тичала суштине самог проблема. Несугласице, које су се каткад појавиле између државних школских власти и Католичке цркве, тичу се небитних питања, као што је премештање катихета из једне диоцезе у другу, испитних комисија и школских текстова.

Јасно је да није могуће ни замислити свечан споразум с Црквом, као што је конкордат, а да и даље остане отворених несугласица у ова-

квој осетљивој материји. Исто је тако јасно, да би Католичка црква тешко прихватила споразум, који би је лишио оних права, која одавна ужива у верској настави.

3) Гаранције што их Католичка црква тражи у конкордатским утаначењима са државом, у погледу ортодоксије професора и катихета, тичу се једнако њиховог постављења, као и њиховог евентуалног уклањања. Овде је по среди један чисто верски интерес Цркве. На овом терену она искључује сваки компромис.

Тиме што професор теологије или вероучитељ, коме је била ускраћена мисија са стране Цркве, губи одмах право на поучавање, не вређа се ни слобода савести, ни слобода науке. Њему држава не пречи да и даље учи што хоће. Само ће то од сада чинити у своје име, а не у име Цркве, и свако ће знати, да је то његово лично учење, а не учење Цркве.

Српска православна црква вероватно није ни тражила тако прецизних гаранција против сличне опасности, јер је била поштеђена од таквих појава. Зато није исправно говорити о кршењу начела верске равноправности: овде се ради о различитим приликама и различитим потребама једне и друге Цркве.

Зато се нигде у свету католички професори теологије не постављају без пристанка Цркве, нити могу да врше учење у њено име, а против њене воље! То су становиште Католичке цркве признале све државе, које су после рата уредиле конкордатом своје односе са њом.

Ради истог разлога, због кога се договорно постављају католички професори теологије, морају се договорно да постављају и привремени професори, јер и код њих постоји иста потреба

гаранције за ортодоксију и подобност за верску наставу.

„Примедбе“ неоправдано виде повреду равноправности и у томе, што наставни планови католичких богословских факултета морају да су у складу са прописима Св. Столице. Оне не воде рачуна о томе, да је Св. Столица врховна дисциплинска власт за католике. Не разумемо како се може да примени та одредба конкордата на Српску православну цркву?

21.

„Примедбе“ износе више приговора против одредаба овог члана. Најпре им је криво, што је у смислу конкордата католичка верска настава у школама обавезна, док се у Закону и Уставу Српске православне цркве не помиње иста обавезност за православну верску обуку.

Исто тако им је криво, што је католичким црквеним властима дозвољен неограничен надзор над предавањем веронауке, док се православним црквеним претставницима дозвољава да само једанпут у години посете школу у сврху надзора верске обуке.

Док је у истом члану конкордата за католике одређен минималан број часова веронауке (2 часа недељно), таква одредба не постоји за православну веронауку.

Даље се тужи писац, да католички катихете према конкордату не могу да се премештају из једне дијецезе у другу без договора са надлежним бискупом, док ово није признато Српској православној цркви.

Исто тако није предвиђено, да ће православну веронауку, онде где нема сталног катихете, моћи да предаје парохијско свештенство или учи-

тељи световњаци, потврђени од православних црквених власти, као што ни то, да ће катихета, коме би црквена власт одузела овлашћење за предавање веронауке, одмах престати да предаје.

Православни катихета, чију смену тражи школска власт из разлога јавног поретка или из других „озбиљних разлога“, нема — као католички катихета — право, да се његов случај испита споразумно између државних и црквених школских власти.

За католичке катихете предвиђене су две испитне комисије, црквена, за богословске предмете, и државна за светске, док за православне катихете постоји само једна, и то државна комисија.

Писац замера што су католички вероучитељи, који су по „положеном испиту зрелости у једној средњој јавној или приватној школи, која ужива иста права као и јавне школе исте врсте“, изједначени у припадностима са учитељима и професорима, који су свршили науке на универзитету.

Најзад је за католичке хонорарне катихете начелно утврђено, да ће добити награду и отштету за евентуалне превозне трошкове, коју ће установити договорно влада и католички Епископат.

Сва ова права нису садржана у Закону и Уставу Српске православне цркве, а то према мишљењу писца, значи повреду начела равноправности вероисповести.

На то одговарамо:

Све напоменуте одредбе овог члана не садрже скоро никакве новине, него у главном изражавају ону ситуацију, која и онако важи у пракси. То је морала знати Српска православна црква кад је стварала свој Закон и Устав. Онда је мо-

гла да се на то позове и да тражи за себе једнака права.

Што се тиче појединих приговора, морамо опазити: 1) ако у Закон и Устав Српске православне цркве није ушла одредба о обавезности верске наставе у школама, то није никакав разлог, да та одредба не сме да уђе у конкордат. То смо већ разложили на другом месту и нећемо да понављамо. Познато је да је верска настава и онако прописана нашим државним законима. Ко може да замери, ако се један државни закон понавља у конкордату?

2) Што се тиче надзора католичких црквених власти над верском наставом у државним школама, он није био ни до сада ограничен никаквим законом. У осталом, не треба се бојати да ће црквени старешина узнемиравати школу својим честим посетама. Немају за то ни времена, све кад би и хтели. Иначе би тај надзор могао највише да смета катихете, на које се једино и односи. Многи ће се у католичким крајевима наше државе из својих ђачких времена сећати, да је црквени надзорник веронауке долазио у школу веома ретко; више пута прошле су и године, а да се није појавио.

3) И број часова веронауке одговара досадашњој пракси. Ако у једној или другој школи та пракса није била строго примењена, природно је, да се конкордатом створи једна мера за све школе, пошто се једном усвојило начело обавезе верске науке у школама.

4) Апсолутно је оправдано, што је конкордат предвидео, да тамо где нема сталног катихете, веронауку предаје прохијално свештенство. Да парохијално свештенство нема тог права, скоро би све сеоске школе остале без веронауке, јер

сталних катихета има сразмерно веома мало, и то само у већим местима. Ако учитељи световњаци, у недостатку свештеника, хоће да предају веронауку, природно је, да и они имају црквено одобрење, пошто и они предају науку вере у име Цркве, а не у име Државе, на коју не спада верска мислија.

5) У одредби конкордата, да се случајеви катихета, чију смену тражи државна власт, из разлога јавног поретка или других озбиљних разлога, имају да испитају договорно, не треба видети никакву заштиту њихове особе и смањивање њихове одговорности. То смо већ опширно расправили код чл. 13, где се говори о поступку против црквених службеника, чији би рад постао опасан за јавни поредак.

У случају, да обе Власти не дођу до споразумног резултата, јасно је, да свака од њих задржава слободу одлуке у границама своје компетенције.

6) Одредба, којом се брани премештање катихете из једне бискупије у другу, без договора са надлежним бискупима, није никаква новина, него потврда старе праксе. Пошто је катихета у исто време државни чиновник и функционер Цркве и као такав постављен договором обеју Власти, логично је да договорно буде и премештан. Али има зато још један други разлог: неки катихета може да буде подесан за једно место, а не за друго, за неку дечачку школу, а не за девојачку, и то све из обзира чисто духовних, пасторалних, које може да оцени само духовна власт.

7) Двојака испитна комисија одговара двојакој улози катихете: чиновничкој и духовној. Стога овакво решење претставља управо нужно бистрење појмова и лучење компетенција.

8) Писац није тачан, кад каже да према конкордату и они католички катихете, који су свршили неку „средњу“ теолошку школу, имају право да буду, у погледу припадности, изједначени са осталим професорима и учитељима, који су свршили науку на једном државном универзитету. Он налази у тексту чега тамо апсолутно нема. О „средњој“ теолошкој школи нема говора у тексту конкордата! Напротив свако зна, да код католика нема средњих богословских школа, него све теолошке школе — према наставном плану, а то је одлучно у овом питању — имају ранг виших школа. Код тих су школа у употреби исти текстови, који и на свим универзитетима Европе. Знанствена спрема једног апсолвента богословске школе у Сплиту или Сарајеву и њиховог колеге, који је свршио науку на Загребачком или Љубљанском универзитету, посве је једнака. Што припадности професора ових теолошких школа нису тако високе као припадности професора универзитета, то није одлучно за њихов ранг.

9) Начело, према коме и хонорарни учитељи вере имају да добију неку награду за свој труд и отштету за евентуалне путне трошкове, одговара правници и старој пракси. Природно је, да то добију и православни хонорарни вероучитељи, пошто је право, да уз исте услове уживају у свему једнака права.

22.

У чл. XXVII конкордата Држава узима на себе обавезу, да ће учитељи у државним школама поштовати верске осећаје ђака католика, да ће школски програми бити тако удешени, да не спречавју католичке ђаке у вршењу њихових верских

дужности, да ће Епископат у споразуму са надлежним Министром одредити време за вршење верских духовних вежби и да школски уџбеници неће садржавати ништа што би се противило католичким начелима.

На крају се још Држава обавезује, да ће у школама, где су ђаци у великој већини католици и учитељи бити исте вере, у *границама могућности*. То вреди нарочито за предмете који се тичу верског образовања ученика. У осталим школама, има број учитеља католика да одговара броју ђака исте вере, увек у границама могућности.

„Примедбе“ констатују, да поменута права нису призната Српској православној цркви. Нарочито се обарају на одредбу о верској припадности учитеља, садржану у последњем ставу овога члана, јер да је та одредба у противности не само са државним Уставом, него и са међународним утаначењима.

На то одговарамо следеће:

Обавезе, које узима на себе Држава, да ће учитељи државних школа поштовати верске осећаје ученика католика, да наставни програм неће спречавати ученике католике у вршењу њихових верских дужности и да уџбеници неће садржавати ништа, што би било противно верским начелима ученика католика, сасвим су природне. Оне су логична последица чињенице, да у нашим школама постоји законом прописана верска настава и верски одгој. Зар би се учитељима имало да призна право, да вређају верске осећаје ђака католика или да школски програми имају да их прече у вршењу њихових верских дужности или да се у школским текстовима може да вређа њихова вера? Сигурни смо да није лако наћи одредбе у конкордату, која би била више од ове

у духу Државног Устава и у интересу верског мира Југославије!

Ван сумње је, стога, да у овом питању, морају већ по самој природи ствари, да имају иста права и православни, ма да се о том не говори ни у Закону, ни у Уставу Српске православне цркве.

У интересу је школске дисциплине, да се договором између Министра правде и Епископата издаду за целу државу једнообразни прописи у погледу духовних вежби за католичке ученике у државним школама. Што се тиче самих духовних вежби, напомињемо, да оне не претстављају никакву новину, него постоје у пракси од вајкада.

Обавезу Државе, да ће у школама, где су ученици искључиво или у великој већини католици, учитељи такође бити католици, у границама могућности, а да у осталим школама број професора католика има да одговара, увек у границама могућности, броју ученика исте вере, није у противности са чл. 16 став 3 Државног Устава, где се каже, да све школе морају развијати држављанску свест у духу верске трпељивости.

Поменута обавеза ни у чему не вређа начело верске трпељивости. Напротив, верска трпељивост свих конфесија најбоље ће се испољити баш у томе, да се оне задовоље оним, што им припада по броју њихових верника. Овом одредбом Држава не узима на себе ништа више од онога, што тражи обзирност према осетљивости свих конфесија! Узајамним поштовањем туђе осетљивости највише ће се користити споразум и слога међу грађанима ове Државе.

Писац, који тако често изражава забринутост пред опасношћу прозелитизма, морао би да буде задовољан баш овом одредбом конкордата. Њом се у школама отежава и сама привидна мо-

гућност верске пропаганде на штету било које конфесије.

Спровођење у праксу ове одредбе не претставља никакве тешкоће, јер ће се између припадника сваке конфесије лако наћи број квалификованих професора и учитеља, који одговара броју ученика односне вере. Али пошто је ту по среди једно морално питање, треба истакнути, да се не тражи једнакост математичка, него морална. Зато је и уметнуто у текст да ће се то вршити „у границама могућности“. То значи у пракси, да ако на једној школи предаје способан математичар, географ или музичар, кога није лако заменити, не мора да се он уклони из школе са разлога што припада другој вери. И овде вреди старо начело: изузетак потврђује правило.

Што сличне одредбе, бар у таквој форми, нема у другим конкордатима, не значи ништа. Главном је да она одговара интересима верскога мира у нашој земљи. У осталом, ова одредба не претставља гаранцију само за Католичку цркву, него и за православље и за све остале конфесије. Неоправдано се „Примедбе“ позивају на чланове 4, 11 и 19 Државног Устава, према којима су сви грађани пред законом једнаки, а уживање грађанских и политичких права независно је од исповедања вере, као што су и сва звања у свим струкама државне службе подједнако доступна, по законским погодбама, свим држављанима. На то одговарамо, да конкордат, не само да није у противности са поменутиим одредбама Устава, него чак доноси нову гаранцију равноправности за припаднике било које конфесије и конкретну примену поменутих уставних принципа.

Исто је и са одредбом Сенжерменског уговора, да ће сви грађани наше државе бити пред за-

коном једнаки у уживању грађанских и политичких права, као што и у приступу у јавне службе, звања и почести или у вршењу разних занимања.

Конкордат не вређа овај међународни уговор, који има за циљ да обезбеди равноправност не само у колико се тиче појединих припадника конфесија, него и у колико се односи на поједине конфесије као целине. Понављамо, што смо већ мало пре казали, да ова одредба значи индиректну гаранцију за све конфесије, у првом реду за православну. Ево како: чим се ово начело примени у погледу католика, православни аутоматски добијају исти положај у школама, где су ученици искључиво православни, као и у оним школама, где су ђаци у верском погледу помешани.

Из тога следује, да је посве ван места говорити о „инвазији“ државних школа са стране католика и о опасности да се оне претворе у „католичке професионалне школе“.

23.

У XXVIII члану конкордата Држава се обавезује, да ће поштовати постојеће католичке професионалне школе и њихов професионални карактер као и то, да ће дозволити оснивање нових сличних школа. Тим ће школама она признати равноправност са државним школама, ако испуњавају услове прописане за државне школе. Настава у свим поменутих школама вршиће се на нашем језику, а код ученика гајиће се осећај дужности према Домовини, Држави и друштву.

Писац „Примедаба“ замера што је Католичкој цркви дато то право уз једно једино ограничење, које се односи на суделовање државних

школских органа код испита зрелости. Напротив, Српска православна црква до данас узалуд настоји, да јој Држава врати професионалне школе, које је Држава „узурпирала“ без икаквог законског ослонаца.

Одговарамо, да Католичка црква поштовање постојећих професионалних школа и слободу оснивања нових католичких школа сматра за природну ствар, пошто се томе данас не праве сметње скоро ни у једној држави.

Од послератних конкордата навешћемо конкордат са Немачком из године 1933. Ту се у члану 23, став 1 каже, да се гарантује „чување постојећих и отварање нових професионалних католичких школа“.

Још значајнији је у овом погледу конкордат са Румунијом, пошто се ради о земљи, где је православна вероисповест процентуално много јача, него код нас. У члану 19 дозвољава се Католичкој цркви, да о своме трошку отвара и издржава како основне тако и средње школе. Тим се школама, ако испуњавају законске услове, признаје право јавности. Али док је код нас (ј е д и н и случај у свим конкордатима) јасно одређено, да настава у професионалним школама има да се врши на нашем језику, у Румунији бискупи могу слободно да одређују језик наставе. Ми такву обавезу нисмо примили, него чувамо потпуну слободу, да правимо на том пољу мањинама концесије или не.

Овде треба истаћи разлику у третирању овог питања између конкордата и других интернационалних уговора који нас вежу. Док су нам у погледу поступања с мањинама наметнуте у међународним уговорима обавезе, које не вежу велике Силе, у којима живе знатне наше мањине (И-

талија), у конкордату је санкционисано начело реципроцитета.

Света Столица се обавезује, да ће у будућим конкордатским утаначењима са другим државама настојати да нашим мањинама осигура гаранције, једнаке гаранцијама, које ми дајемо њиховим мањинама.

Не изгледа вероватно, да ћемо се за догледно време моћи да користимо овим обећањем Свете Столице. Наш конкордат долази касно, пошто су већ скоро све државе у којима живе наше мањине, конкордатом уредиле своје односе са Светом Столицом.

Али напомињемо, да се никад не зна шта будућност може да донесе. Иначе Света Столица није у овом питању преузела ни према Немачкој веће обавезе него ли према нама, па морамо признати, да она у овом питању није правила разлике између великих и малих држава, како је то случај у многим другим уговорима.

Чињеница да текст говори само о будућим конкордатским утаначењима, не значи нипошто да Света Столица неће настојати, да се заузима, и ван конкордатских преговора, за права наших мањина у црквеном животу.

Овде треба забележити још и то, да многе државе, не само да трпе католичке конфесионалне школе, него их чак издржавају о своје трошку, или посве или делимично. У ред тих држава спадају на пр. Енглеска, Холандија, Белгија и Немачка.

Што се тиче права надзора над оваквим школама, јасно је, да оно постоји и даље, у колико је постојало до сада, јер конкордат укида само оне законске одредбе, које су са њиме у противности.

У осталом „Примедбе“ немају никаквог раз-

лога, да се буне против овог члана конкордата. Напротив, Српска православна црква може њиме да се користи, да добије натраг своје конфесионалне школе, ако их је, заиста, „узурпирала“ Држава.

Овде треба да истакнемо и обавезу Католичке цркве, да ће гајити у ученицима конфесионалних школа осећаје дужности према Домовини, Држави и друштву. Влада прихваћа ову обавезу Цркве у свој њеној озбиљности. Од вршења ове обавезе у слову и у духу зависиће трајан споразум по овом предмету. Влада с правом очекује да конфесионалне школе у патриотизму неће заостати за државним школама, јер је за верника и патриотизам верска (морална) дужност.

24.

У члану XXIX гарантује се Католичкој цркви право, да се стара за духовну помоћ верника у болницама, сиротиштима, поправилиштима, казним и другим сличним заводима. Католички свештеници, намештени код ових установа, имају право на награду са стране Државе или са стране власника тих установа.

„Примедбе“ се туже, што то право нема Српска православна црква.

Само се собом разуме, да се и Српској православној цркви морају да даду једнака права у погледу духовне помоћи њеним верницима у поменутим заводима, ако она то буде тражила.

25.

У XXX члану конкордата предвиђено је ослобођење католичких свештеника и заветованих редовника од војне службе, осим случаја опште мобилизације. У том ће случају они вршити духов-

ну службу у корист војника католика или другу службу у складу са њиховим позивом.

„Примедбе“ замерају овој одредби зато, што тако право није признато другим конфесијама и што је противно равноправности грађана пред законом. Наводе члан 11, став 2 Државног Устава где се каже, да се „нико не може ослободити својих војних дужности и обавеза позивајући се на прописе своје вере“. Налазе даље, да је католички појам „редовника“ шири него православни, пошто код католика има редовника, који полажу само привремене, а не доживотне завете. Боји се, да у случају ратне опасности много лица могу да положе такве завете, да избегну војној дужности, што може да угрози безбедност земље.

Ослобођење свештеника и редовника од војне службе не помиње се у старијим конкордатима, пошто се то сматрало за сувишно. Све су државе до најновијих времена поштовале имунитет свештенства у овом питању. Оно је утаноачено у новијим конкордатима, као пољском од године 1925, талијанском од 1929. У поменутих је уговорима та привилегија још шира, него ли у нашем конкордату. У Пољској уживају то право не само свештеници и редовници, него и „питомци семинара и искушеници“ верских редова, а у Италији душебрижничко свештенство није дужно да се јави чак ни при општој мобилизацији. Сувишно је и напоменути, да су не само католички свештеници код Хрвата и Словенаца, него и православни у бившој Аустро-Угарској од увек уживали ту повластицу и да *наш конкордат само потврђује једну вековну праксу.*

Приговор да у Католичкој цркви постоје две врсте редовничких завета, док код православних не постоји него једно једино монашко правило,

и да је тиме повређена верска равноправност, није нипошто оправдан. Нико нема права тражити, да Католичка црква реформише правила својих редова према прописима, који важе за монахе Српске православне цркве, као што нико не би имао права, да тражи да се православни равнају према дисциплини Католичке цркве. Никакав досадашњи конкордат не прави у овом питању разлике између редовника са свечаним и оних са простим заветима.

Није овде умесно позивати се на члан 4 Државног Устава, где је речено, да се нико не може ослодобити својих војних дужности, позивајући се на прописе своје вере. Католичка вера забрањује рат у истој мери у којој и православна, ни више ни мање. Поменута одредба „Устава“ не циља ни на католичку, ни на православну веру, него на неке новије секте (назарене), које су начелно против употребе оружја, без обзира на циљеве за које се рат води.

Што се тиче могућности, да неко у случају ратне опасности ступи у неки верски Ред, у намери, да избегне војној дужности, то није апсолутно искључено ни код православних. И код њих може неко, да се у часу опасности закалуђери, а да се после рата врати у свет. Уосталом, у интересу је саме Цркве, да то не олакшава, јер из искуства може најбоље да зна шта вреди ти нејуначки и непозвани кандидати.

Треба даље истаћи следеће: иако у Закону и Уставу Српске православне цркве ово ослобођење свештеника и монаха од војне службе није тако јасно и изричито формулисано као што у конкордату, оно се садржи *implicite* у чл. 15 истог Закона и чл. 37 Устава. Ту се каже: „Свештена лица мирског и монашког реда нису обавезна лич-

но да врше оне јавне послове, који се, према канонским прописима, противе свештеничком чину и позиву“. Сваком је познато, да је дух кано-на у том питању једнак у Источној као и у Запад-ној цркви. Да је то тако, може да нас увери чињеница да је у коментару, који прати овај члан (15) Закона о Српској православној цркви речено, да се у горе наведеном тексту подразумева и „вој-на обавеза (сем дужности резервног војног свештеника)“. Више од тога није постигла ни Католичка црква.

Најзад, ваља још истаћи, да је неумесно увлачити у дискусију државну безбедност, зато што постоји према мишљењу „Примедаба“, опасност, да се неколико десетака младића пред ратном опасношћу склони у црквени сталаж (што је и у интересу саме Цркве да спречи). Дубоко смо уверени, да би било далеко опасније за државну безбедност, кад би свештеници морали да напусте своје стадо баш у ратно доба, кад треба мобилисати и држати високо све моралне силе народа. Свако зна шта значи свештеник у таквим тешким временима, нарочито на селу. Ко зрело ствар схвата, сложиће се с нама у тврђењу, да је ова одредба конкордата од користи за државну безбедност.

26.

У XXXI члану је предвиђено оснивање службе војног ординарија, који има да буде на челу католичким војним душебрижницима. Даље се ту одређује, да ће број војних свештеника одговарати броју војника католика у сразмеру, који важи за било коју другу вероисповест. Ако тај број не буде задовољавао потребе духовне пастве, зваће се у помоћ други свештеници као помоћни душе-

брижници. Стални војни свештеници постављаће се у оним крајевима, где нема католичких жупа, али где је знатан број војника католика.

Света ће Столица прописати Статут за духовну паству у војсци и за дисциплину војних свештеника.

И хонорарни или помоћни војни свештеници добиће награду за свој труд.

Писац „Примедаба“ замера што се оснивањем војног Ординаријата Католичкој цркви „даје преимућство“ над осталим конфесијама и што се отварају врата нагомилавању католичких свештеника у војној служби. То се све, према мишљењу „Примедаба“, противи верској равноправности, нарочито на штету Српске православне цркве.

Истичемо на првом месту, да оснивање војног Ординаријата одговара општој данашњој пракси. Настојањем Свете Столице, то је уврштено у послератне конкордате, као што у конкордату са Пољском, Литвом, Немачком, Аустријом, Италијом и у *Modus vivendi* са Чехословачком. Циљ те установе је, да се боље организује духовна паства у војсци.

Нетачно је што каже писац, да су конкордатом предвиђене три врсте војних свештеника: стални, хонорарни и помоћни. Доста је да се пажљиво прочита текст конкордата, где се говори о хонорарним или помоћним, а не и помоћним војним душебрижницима.

Нема опасности нагомилавања што већег броја католичких свештеника у војсци, пошто баш конкордат тражи да њихов број одговара броју и потребама војника католика. Нема сумње да и остале конфесије имају право да им се изиђе у сусрет у једнакој мери. Уосталом, мишљење, да су војни свештеници сувишан баласт у војсци, у

основи је погрешно и одаје чисто материјалистичко гледање на ефективну вредност војне снаге. Ми држимо да моралне силе играју првенствену улогу у оцењивању вредности неке војске. Зато војно душебрижништво, које има за задаћу да држи високо морални дух у војсци, све је друго него сувишно за свакога ко дубље схвата функције војне снаге.

Пошто се ради о веома деликатном предмету, као што је све што се односи на војску и државну безбедност, не можемо да допустимо да остане и траг некој нејасности и сумњи у овом питању. Зато ћемо се осврнути и на неке друге тешкоће изнесене овог пута, не у „Примедбама и приговорима“, него од једног универзитетског професора (др. Мих. Илић: „Пред конкордатом“ — Француско-српска књижара А. М. Поповића, Београд 1937). Узет је за предмет критике 9. став овог члана, где се каже: „Света ће Столица објавити један статут, који садржи прецизне норме за католичко душебрижништво у војсци и морнарици, као и такође у погледу дисциплине војних свештеника“.

Тврди се да је у немачком конкордату регулисање дисциплине војних душебрижника остављено Влади, док је у нашем то придржано Св. Столици.

У немачком се конкордату заиста каже да „ће регулисање чиновничко-правних односа војних свештеника извршити влада Рајха“, али не треба бити нарочит правник да се увиди да чиновничко-правни односи, о којима је говор у немачком конкордату, не значе нипошто дисциплину војних душебрижника.

Јасно је, да Света Столица нема никаква права да се меша у питања војне дисциплине, а ми

још тврдимо и то, да је неозбиљно и мислити да Света Столица има икаквог интереса за нашу војничку дисциплину. Доследно томе, реч „дисциплина“ у нашем конкордату може да се односи једино на сталешку, црквену дисциплину, која нема никакве везе са „чиновничко-правним односима“ или боље са положајем војних душебрижника као државних службеника. Црквена дисциплина војних свештеника односи се на морал у приватном животу, на озбиљност понашања, која доликује свештенику и на духовна права, која они уживају у вршењу верских чинова на корист своје војне пастве, независно од жупника и бискупа краја, где се налазе.

А имамо и један позитиван доказ да ствар стоји тако. У једној се, пре предложеној формулацији, овај став нашега конкордата свршавао овако: „Pour ce qui touche à la discipline militaire on s'entendra avec le Gouvernement Royal“. Тиме је Света Столица хтела предложити да се изда један заједнички Статут у ком би се питање војне дисциплине свештеника у војсци наравно препустило Влади, док би црквено-сталешке прописе прописала Св. Столица. Та формулација нашој Влади није изгледала јасна из разлога, што би према таквој стилизацији могло изгледати, да се Света Столица меша у војничку дисциплину, што јој никако не припада. Зато је наша Влада ту формулацију одбила и Света Столица је том захтеву удовољила. Из тога очито произилази, да се у новој формулацији не ради више о војничкој, него само о црквеној, т. ј. сталешкој дисциплини свештеника.

Није тачно ни то, да се Света Столица у Заключном протоколу к чл. 27 немачког конкордата обавезује, да ће Статут о душебрижничкој

служби у војсци издати у споразуму са владом Рајха. Израз „im Benehmen“, односно „Udito“ у талијанском оригиналу, значи нешто друго него ли споразум.

Уосталом познато нам је да је формулар таквог Статута већ са званичне стране поднесен на увиђај нашој Влади.

Нетачно се наводи и пољски конкордат у одбрану горње тезе о дисциплини војних свештеника. Према томе наводу, у пољском се конкордату говори да „Света Столица дозвољава да се војно свештенство за сва питања, која се односе на њихову службу, мора покоравати војним властима“. Из таквог текста имало би се право закључити да војним властима у Пољској припада право одлуке чак и у питањима чисто духовне јурисдикције, као што је дељење сакрамената (тајна). На жалост се у овом наводу испушта баш она реч, која је одлучна за смисао ове одредбе. Тачан текст пољског конкордата на овом месту говори, да се војно свештенство мора покоравати војним властима у свим питањима, која се односе „на њихову војничку службу“.

Исти писац није срећнији ни у позивању на чл. 18 румунског конкордата, који гласи: „Католичка црква има право да се брине за сваковрсну верску помоћ њеним верницима у војсци, цивилним и војним болницама, сиротиштима, опоравилиштима, казним заводима, *водећи рачуна о прописима тих установа*“. Зар стилизација целог овог члана у нашем конкордату не води рачуна „о прописима Установе (војске)?“ За свакога ко пажљиво чита наш конкордат јасно је, да се у њему гласно истиче *двоструки значај и двострука улога војног свештеника, црквена и војничка, та-*

ко да наш конкордат изражава у детаљу оно што румунски садржи у начелу.

Али надам се је погрешан навод и тумачење чл. 13 талијанског конкордата. Став 1 тог члана у талијанском конкордату гласи овако: „Талијанска ће влада саопштити Светој Столици органски статус указног црквеног особља“ код војске. Мишљење, да израз „органски статус“ обухваћа и црквену дисциплину војног свештенства и да према томе талијанска влада једнострано решава питање целокупне дисциплине војног свештеника и издата решења само саопштава Светој Столици, оснива се на неразумевању израза „органски статус“ или боље „tabella organica“, како се то каже у талијанском тексту. Да „tabella organica“ нема никакве везе са дисциплином, јасно је свакоме ко је и мало вешт талијанском језику и правној терминологији. „Tabella organica“ значи по прилици што и *чиновничка прагматика*. Позивање, дакле, на ову одредбу талијанског конкордата не доказује управо ништа, јер се нипошто не тиче ни војничке ни црквене дисциплине. *Шта више, из ове се одредбе види, да је Талијанска влада узела на себе обавезу, да се саопшти Светој Столици нешто, што је наша Влада урадила или има да уради сама, без дужности да то саопштава Светој Столици.*

Из реченог јасно следује, да сва поменути аргументација која се заснива на нетачним наводима и погрешним тумачењима текстова, пада сама од себе.

На крају морамо још напоменути, да наши војни свештеници, од неколико година, нису више *официри*, него *војни чиновници*. Није дакле тачно говорити о њиховој војничкој дисциплини, него о дисциплини, која важи за све остале *војне чинов-*

нике. У Пољској, Италији и другим земљама они су још увек официри.

27.

У XXXII члану конкордата се признају грађанске последице браку, склопљеном пред Католичком црквом у складу са канонским прописима, било да се ради о чисто католичком браку или о браку мешовите вере. Надаље се ту одређује да све оне парнице у којима се ради о брачној вези (тајни), спадају под надлежност католичких црквених судова, док сва остала питања расправља грађански суд. У случају да некатолички брачни друг не врши примљену обавезу у погледу одгоја деце у католичкој вери, власти ће га, на тужбу католичке стране, принудити на вршење католичке обавезе.*)

„Примедбе“ протестују што се одредбама овога члана Католичка црква ставља „у изузетно привилегисан положај у брачном праву“. Оне сматрају да ће услед одредбе првог става, у ком се признају грађанске последице не само чисто католичком него и мешовитом браку, склопљеном у Католичкој цркви, „све искључиве одредбе католичког канонског права не само сачувати своју снагу него и добити већу важност од осталих за-

Члан XXXII.

*) Брак склопљен у католичкој цркви у складу са одредбама канонског права, чак и у случају мешовите вере, имаће, самим тим, грађанска дејства.

Парнице око ништавности и око „*ratum et non consumatum*“ бракова склопљених у католичкој цркви спадају у надлежност црквених судова.

Света Столица пристаје да све парнице у којима се не ради о брачној вези расправљају грађански судови.

У случајевима мешовитих бракова грађанске власти ће учинити да се, на захтев увређене католичке стране, поштује јемство дато од стране супружника, да ће сви синови и кћери, без изузетка, бити одгајени у католичкој вери.

кона у земљи“. Да ту своју бојазан заснују, доводе у везу поменућу одредбу 1. члана са чланом 37 нашег конкордата, којим, према ономе што писац каже, „даје римо-католичком кодексу обавезну снагу за сва питања, која нису решена у конкордату“.

„Примедбе“ се надаље туже, како је од таквих искључивих одредаба католичког канонског права и до сада страдао правни живот у Држави и равноправност конфесија.

Криво им је и то, што овакву одредбу о мешовитим браковима не садржи никакав други послератни конкордат.

Замерају, што другим ставом овог члана Католичка црква добија искључиву јурисдикцију у брачним парницама, што налазе да је у противности са Државним Уставом.

На крају изјављују, да Српска православна црква не може овакве привилегије никад признати и узети у обзир и праксу, у колико би се тицале њених верника.

Не знамо на чему „Примедбе“ заснивају своју тврдњу да одредбе овог члана стављају Католичку цркву у „изузетно привилегисан положај“. Одредба којом се признају грађанске последице браку, било чисто католичком, било мешовитом, склопљеном пред Католичком црквом, нема никаквог искључивог карактера. Писцу је најбоље познато, да *то исто право ужива и врши Српска православна црква. Доследно томе, неоправдано је говорити о привилегисаном положају Католичке цркве.*

Али „Примедбе“ хоће на сваки начин да образложе ту своју тврдњу. У ту сврху доводе у везу поменућу одредбу са чланом 37 нашег конкордата. Али пошто тај члан онакав какав је у конкор-

дату, не може томе да послужи, јер не садржи оно што писац хоће, он га наводи и тумачи на свој начин! Према наводу писца, поменути члан 37 конкордата „даје римо-католичком канонском Кодексу обавезну снагу за сва питања која нису решена у конкордату“. *Тај је навод нетачан*, јер се у поменутом члану конкордата даје католичком Кодексу обавезна снага само за питања, „која се тичу црквених лица и ствари као таквих“. Сувишно је истакнути, да је то посве нешто друго од онога што тврди писац!

Али, да је поменуто тврђење „Примедаба“ неоправдано, доказује очито и други став овог истог члана 37, кога писац не наводи. Ту се изриком каже, да ће се сва питања „која се тичу црквених лица и ствари, и која нису расправљена у конкордату, а интересују такође и Државу“, решавати „*договорно и пријатељски*“.

Јасно је да се аргументација, основана на сакаћењу текстова, не може узети у обзир.

Тешка оптужба, коју писац диже против Католичке цркве, да је ради њених искључивих одредаба и до сада страдао правни живот у држави, мислимо да је претерана. Познато је, да у брачном питању, које је од највеће важности за Државу и друштво, правни живот не страда толико од начелности и искључивости, колико од неначелности и несталности.

Оптужба због искључивости могла би се с истим правом да управи и другим конфесијама. Да се о томе уверимо, доста је да узмемо у руке „Брачни правилник Српске православне цркве“ (Београд, издавачко и књижарско предузеће, Геца Кон, А. Д. 1934). Ту се у § 115 одређује: 1) „лице друге вероисповести мора писмено да изјави да неће свог будућег брачног друга одвраћати од

православне вере ни покушавати да наведе на пре-лаз у другу веру; 2) да ће своју децу из тог брака крштовати и васпитавати у православној вери; 3) Православно лице мора свечано обећати да ће стално лепим начином настојати да свога будућег друга приволи православној вери; 4) Мешовити се брак мора склопити у православном храму од православног свештеника по православном обре-ду“. У § 119 одређује се: „за мешовити брак склоп-љен у Православној цркви на подручју Српске православне Патријаршије и међу држављанима Краљевине Југославије, меродавни су искључиво прописи ових правила“. § 120 гласи: „деца из мешовитог брака, склопљеног по Православној цркви, могу се крстити само у православној вери“. У § 121 одређено је: „Деца из мешовитог брака, ма брак био склопљен и од верског претставника дру-ге вероисповести, морају се крстити у право-славној вери, ако је један од родитеља православ-не вере. Противан уговор родитеља о крштењу деце нема никакве важности за Православну цр-кву“. У § 122 казано је: „ако једно брачно лице из мешовитог брака припада православној вери, над-лежни су за решавање питања о ваљаности, поништењу или разводу тога брака искључиво пра-вославни црквени судови по својим прописима“. § 123 садржи ову значајну одредбу: „ако је ме-шовити брак, у коме је једно лице православно, био склопљен од претставника друге вере, а друго лице неће да пређе у православну веру, има се та-кав брак по тражењу православног брачног лица, његова заступника, по закону или по службеној дужности поништити“.

Параграф 107 наводимо на крају, јер је он најзначајнији за илустрацију држања Српске пра-вославне цркве у брачним питањима.

Тај параграф гласи овако: „брак се разводи кривицом брачног лица, које отпадне од православне вере или прими другу веру или вероисповест или буде коначно искључено из црквене заједнице“.

Оваквој одредби нема примера у историји Православне цркве. Од сад унапред, прелаз једног православног верника на католицизам или на било коју другу хришћанску конфесију, доноси, у погледу брака, исте последице, као да би отпао од хришћанства.

Из поменутих навода следује, да није тачно истицати искључивост једино Католичке цркве у овом питању. Писац говори истину кад каже, да никакав послератни конкордат не садржи сличну одредбу о мешовитом браку, али које право има баш писац да се на то тужи у име Српске православне цркве? Није ли баш он тај који се на сваком кораку тужи на повреду равноправности вероисповести? Писац „Примедаба“ добро зна, да права призната Католичкој цркви у овом члану конкордата, ужива и Српска православна црква! Зато може баш он најбоље да схвати, да је неоправдано тражити од Католичке цркве, да се одрекне равноправности с другим конфесијама у овако важној и деликатној материји.

„Примедбе“ тврде да други став овог члана, који одређује, да све парнице, где се ради о брачној вези (тајни) спадају у надлежност црквених судова, „обезбеђује Римо-католичкој цркви искључиву јурисдикцију у брачним парницама, што је у очигледној противности са одредбама Државног Устава“.

То тврђење није тачно, пре свега, зато што су према одредби конкордата све парнице у којима се

не ради о брачној вези, препуштене цивилним судовима.

Кад би то значило искључиву јурисдикцију у брачним питањима, онда је јурисдикција, коју врши Српска православна црква на том пољу, далеко више искључива. Поље њене компетенције — услед њеног учења о могућности развода брака — већ је у питањима брачне везе много шире, него ли је оно, што врши Католичка црква према својој науци. Али се компетенција судова Српске православне цркве на ограничава на питања брачне везе, као што је то случај у конкордату. Према члану 129 тачка 4 Устава Српске православне цркве, епархијски црквени суд „решава у својој надлежности, да ли ће муж давати жени издржавање за време трајања брачне парнице, и код које ће парничне стране деца за то време остати, односно да ли ће муж давати жени по свршетку брачне парнице стално издржавање; код кога ће од родитеља деца остати и ко ће од њих сносити трошкове за издржавање деце“. Све то Католичка црква конкордатом препушта Држави.

Из тога следује, да смо у праву кад кажемо, да Српска православна црква ужива и врши у брачним парницама не само једнаку јурисдикцију, него очито ширу од оне коју ужива и врши Католичка црква у Југославији. Доследно томе, ако је овде у противности са Државним Уставом Католичка црква, у далеко јачој противности са Уставом налази се Српска православна црква!

Посве је сувишно што „Примедбе“ изјављују да Српска православна црква не признаје помену-те одредбе конкордата. Оне се на њу и не односе. Она може и даље да остане при свом данашњем ставу. У пракси ће одлука о томе, у којој Цркви

има да се обави венчање и како да се крсте деца зависити од слободне воље вереника мешовитих бракова. Они могу да се одлуче за венчање у Православној цркви и за одгој деце у православној вери, али могу да се одлуче и за противно, т. ј. за венчање у Католичкој цркви и за одгој деце у католичкој вери. Између искључивих одредаба разних конфесија, Држава ће у свом законодавству остати неутрална и признати судску надлежност по овом питању оној страни, за коју се одлуче вереници при склапању брака.

Обећање о одгоју деце у католичкој вери заснива се на слободној вољи заручника. Зато није никаква повреда савести, ако се на захтев преварене стране, она страна која не држи реч, на то принуди. На то је и онако веже задата реч. Јасно је, међутим, да ова интервенција власти не може да иде тако далеко, да контролише, да ли је одгој који се врши у породичној интимности у духу задатог обећања. Акција власти има да се ограничи на све оно, што је у противности са спољном применом ове обавезе, као што је упис у другу конфесију или похађање течаја веронауке друге конфесије у школама.

Јасно је, да ће исту заштиту државних власти наћи и некатоличка страна против католика, који не буде вршио задато обећање.

Како се види између искључивости једне и друге Цркве, Држава остаје савршено неутрална, а равноправност вероисповести нетакнута.

Овде вреди напоменути још једну значајну ствар. Док се до сада са католичке стране тражио верски брак чак за људе, који су по свом мишљењу и живљењу далеко од сваке вере и Цркве, конкордатом Католичка црква не тражи од наше Државе обавезу, да неће завести факултативни ци-

вилни брак за све оне, који из било каквих разлога, неће да склопе верски брак. Заиста, ко пажљиво чита текст овог члана види да Католичка црква тражи грађанске последице за брак склопљен пред њом у складу са прописима канонског права, али не каже да је такав брак једино могућ, другим речима, не искључује могућност факултативног цивилног брака. Јасно је, да ће се такав факултативни цивилни брак у свему равнати према Грађанском законнику.

Оваква одредба налази се једино у послератним конкордатима са Италијом и Аустријом.

Код уређења овог веома важног питања, тешки су проблеми стајали пред нашом Владом. Али можемо да кажемо, да је оно уређено на начин, како је то тражила верска равноправност, осећаји и традиције народа и државни интереси.

Јасно је, пре свега, да је требало изједначити брачно законодавство за целу територију Државе.

Обавезан верски брак већ постоји за све конфесије на целој територији Државе, изузев оне крајеве, који су некада припадали Краљевини Угарској, а који претстављају релативно мален део наше државне територије.

Питање обавезног цивилног брака не сме се олако узимати. Његово увођење увредило би све конфесије а у првом реду обе велике хришћанске Цркве, којима припада већина наших грађана. Треба наине знати, да религиозни брак одговара осећајима и традицијама нашег народа, без обзира на веру. Стога је сигурно да би завођење обавезног цивилног брака увредило наше широке масе. То би непријатељи Државе искористили да прикажу нашу Државу као непријатељицу верских светиња. Нема сумње, стога, да се ово питање није смело лакоумно решавати.

Према томе се морало у конкордату прихватити оно стање, које већ важи скоро на целој територији Државе, па се и онај мали део територије, на ком је постојао обавезни грађански брак, морао да саобрази са осталом државном територијом.

Исто начело, да се мањи део територије прилагоди већему, прихваћено је и код признавања компетенције верских судова у брачним споровима. Обе велике хришћанске Цркве не би никад пристале да се лише тог права, које логички протиче из признања религиозног карактера брака.

На крају напомињемо, да се не сме заборавити да је ово једна од најосетљивијих тачака државне политике, где се треба чувати непромишљених новина. То вреди нарочито данас кад је породица — та најважнија гаранција опстанка друштва и Државе — изложена толиким нападајима и опасностима.

28.

У чл. XXXIII конкордата гарантује се Католичкој цркви пуна слобода да оснива удружења Католичке акције и да њима управља. Та удружења имају да унапређују верски и морални живот изван и изнад сваке партијске политике. Она зависе од католичке хијерархије, која за њих носи одговорност.

„Примедбе“ се против овог права Католичке цркве позивају на чл. 13 Државног Устава, који каже: „Не може бити удружења грађана на верској, племенској и регионалној основи у партијско-политичке сврхе, као ни у сврхе физичког васпитања“.

Туже се на досадашње искуство са Католичком акцијом, које „ничим не доказује да су ова

удружења изван и изнад сваке партијске политике“. Исто се тако туже, што нису предвиђене акције за евентуално кршење ове одредбе.

Налазе контрадикцију између последњег става овог члана, који каже, да ће се „у та удружења моћи уписивати ученици јавних школа“, и оног места, где се каже да „студентске секције и удружења могу постојати и вршити своју делатност ван јавних школа“.

Кажу да карактер и циљеви Католичке акције могу имати и скривене, непознате стране. Ни конкордат нити икакав други Закон не ограничава нити дефинише опсег и циљеве Католичке акције. Делатност Католичке акције не може се искључити из „васпитног, практичног, духовног и моралног непосредног утицаја и учешћа у партијском и политичком животу“. Писац истиче између осталог и то, да је Католичка акција установа са „прикривеном сврхом прозелитизма“.

Боји се, да ће њено деловање изазвати „сукобе и немире како у религиозном тако и у друштвеном животу“. Та је опасност још очитија, ако се овај члан доведе у везу са чл. I, где се говори о мисији Католичке цркве.

На поменуте приговоре против Католичке акције одговарамо, пре свега, да се та ствар тиче једино Државе и Католичке цркве. Католичка акција врши своју делатност, не међу православнима, него међу католицима.

Истина је да чл. 13 Државног Устава каже, да не може бити удружења грађана на верској, племенској и регионалној основи у политичке сврхе, као ни у сврхе физичког васпитања. Али пошто сврха Католичке акције није ни политика ни физички одгој, она је по свему у складу са наведеном одредбом Устава. Конкордат изриком каже,

да је Католичка акција изван и изнад партијске политике.

Не улазећи овде у испитивање колико су тужбе на досадашње искуство са Католичком акцијом оправдане, опажамо, да нема закона, ког људи не би кршили. Али из тога нико паметан неће закључити, да су сви закони штетни и непотребни или да треба ускратити сваку слободу исправним људима због могућности злоупотребе закона са стране кршитеља. Овде истичемо само то и молимо да се упамти: Држава има право и дужност да се брани, а будимо искрени, модерна Држава има и на претек санкција против злоупотреба. Она није дужна да сама поштује уговоре, а да их друга страна крши. И овде вреди лојалност за лојалност.

Одредба, да ђачке секције удружења Католичке акције могу постојати и вршити своју делатност само ван јавних школа, *ушла је у конкордат на тражење наше Владе*. Влада је то тражила обзиром на чињеницу, да се у нашим јавним школама налазе скупа ученици разних конфесија. Стога је држала за сходније, с обзиром на школску дисциплину, да се та активност *врши ван школе*.

Говорити о скривеним циљевима Католичке акције, ако се под тиме мисле циљеви, који не би били у складу са верским позивом Цркве, то је оптужба веома тешке природе. Ко мисли да може изнети такву оптужбу, дужан је да то утврди стварним доказима. У том случају, кад би се радило о циљевима, који нису у складу са сигурношћу Државе, Држава би знала и могла да се одбрани. То је више него сигурно!

О програму и циљевима Католичке акције постоји доста званичних докумената врховних црквених власти и ти су познати целом свету. Пре-

ма тим свечаним документима циљеви се Католичке акције подударју са циљевима Католичке цркве.

Доследно томе природно је, да се делатност Католичке акције не може искључити ни из приватног, ни из јавног живота католика. Мислимо, да писац не жели да искључи из приватног и јавног живота ни Православну цркву. Чему би онда уопште постојале Цркве?

Уосталом, у целом овом питању наше је државно законодавство либерално и према другим конфесијама. Устав Српске православне цркве да је поменутој Цркви, на пољу верских удружења, ширу слободу рада, него ли се то признаје Католичкој акцији у нашем конкордату. У потврду овога што кажемо наводимо чл. 63 тач. 27 Устава Српске православне цркве. Ту се говори не само о удружењима свештеника мирског и монашког реда, него и „о другим удружењима, која раде на корист Православне цркве“. Из овога текста се види, да за ова удружења не вреде горња специјална ограничења, која вреде за Католичку акцију, да морају да буду изван и изнад партијске политике. Правила ових удружења одобрава Свети архијерејски Сабор. Како се види, закони не прече, чак дозвољавају Српској православној цркви, да врши своју православну акцију, ширу или бар једнаку оној, која се дозвољава Католичкој цркви.

Мислимо да „Примедбе“ немају разлога да се боје недопуштеног прозелитизма Католичке акције, јер се она не обраћа православним верницима, него искључиво католицима. Тужбе писца у том погледу могла би Држава да узме у претрес једино у случају кад би могао да наведе конкретне подухвате Католичке акције у томе смеру.

О „мислији“ нећемо да понављамо оно што смо већ разложили код члана I.

29.

У члану XXXIV одређује се да ће се у државним удружењима за физички одгој поштовати вера чланова католика, њена начела и њене установе. Морални и културни одгој у тим удружењима неће никада бити у противности са католичком науком.

„Примедбе“ истичу како су се муслимани користили овом одредбом конкордата у Закону о исламској верској заједници из године 1936. Туже се да су се преговори за конкордат чували у тајности од претставника Српске православне цркве и боје се да ће овим повластицама католика и муслимана доћи у тежак положај поменуто удружења за физички одгој.

На то одговарамо, пре свега, да је природно и праведно да се у удружењима за физичко васпитање признаду једнаке гаранције за поштовање вере и верских осећаја.

Што се тиче преговора за конкордат они су чувани у тајности од претставника Српске православне цркве исто тако као што су и преговори за Закон и Устав Српске православне цркве чувани у тајности од претставника Католичке цркве. Уосталом, питамо који се преговори не воде у дискрецији. Кад се не би тако поступало, тешко би се који преговори привели крају.

Не разумемо, како би поштовање вере и верских осећаја могло да доведе у тежак положај удружења за физички одгој младежи. Чак нас није страх тврдити, да ће то, ако се којом срећом проведе, бити најбоља школа верске трпељивости.

Али овде није доста истакнути оно, што је

Католичка црква добила, него треба лојално напоменути и оно, што су католици изгубили. Католицима је у већини држава дозвољено, да оснивају независна удружења за физички одгој своје омладине. И у нашој Држави постојала су бројна удружења те врсте (Орао). Конкордатом се Света Столица помирила с распуштањем тих организација. Свако ће признати да гаранције дате католицима у државним удружењима за физички одгој, (Соко), значе много мање од слободе коју су уживали пре да оснивају властита удружења те врсте.

30.

У XXV члану се одређује да ће ступањем на снагу конкордата бити дерогирани сви закони, наређења и правилници, који су са конкордатом у противности.

„Примедбе“ кажу да ће „према томе бити дерогирани и Закон и Устав Српске православне цркве“.

Не можемо да се доста начудимо овом необичном закључку! Сваки лаик у праву зна, да се у конкордату ради само о Католичкој цркви и њеном праву. Доследно томе он дерогира само оне уредбе и законе који су с њиме у противности, а тичу се католичких црквених питања а не православних.

Члан XXXVII конкордата на кога се писац овде позива објаснићемо ниже.

Није истина, дакле, да се конкордатом — као што то каже писац — икаква друга конфесија ставља у подређен однос према Католичкој цркви. О другим се конфесијама у конкордату уопште не говори осим случајева кад се тражи равноправност с њима а не њихова подређеност.

31.

Чланом XXXVI предвиђа се образовање паритетне комисије за примену чланова 20, 21 и 22 конкордата.

„Примедбе“ замерају да се тиме Католичка црква ставља „на равну ногу са Државом у свима спорним питањима, која се тичу материјалних ствари“. Напротив, како писац истиче, Српска православна црква до данас није успела да се образује комисија за примену члана 22 Закона о Српској православној цркви.

Одговарамо, да се Католичка црква и Држава одредбом тог члана конкордата не стављају „на равну ногу у свим спорним питањима материјалне природе“, како то кажу „Примедбе“, него само у оним, која се према правној традицији сматрају мешовите природе (*Materia mixta*).

Надаље опажамо, да су комисије предвиђене само ради проблема који чекају на решење, а да равноправност не тражи да свака конфесија има подједнаки број проблема и доследно томе подједнаки број комисија.

32.

Члан XXXVII конкордата одређује, да ће сва питања, која се тичу црквених лица и ствари као таквих, а нису уређена конкордатом, бити уређена у складу с канонским правом.

„Примедбе“ закључују на основу тога, да католички Кодекс канонског права важи од сада не само за Католичку цркву, него и за Државу и постаје неком врстом државног Устава. Разлика је само у томе што државни Устав могу да мењају наши државни чиниоци, док они не могу да имају никаква утицаја на мењање Кодекса католичког канонског права. „Примедбе“ виде у томе

повреду не само верске равноправности, него и државног суверенитета.

Најзад се жале, што није предвиђен рок за отказ конкордата.

Чуђење писца, што је могао да буде прихваћен чл. 37 конкордата, посве је ван места.

Аналогна клаузула налази се у бројним другим конкордатима. Опрвдано је, међутим, наше чуђење што писац нетачно наводи текст овога члана, као што смо опширно изложили код члана XXXII. Ту се наиме не говори о „свим“ питањима која нису расправљена у конкордату, него о питањима која се односе на црквена лица и ствари као такве, а црквена лица и ствари као такве, како смо то поново истакли, не интересују Државу, него Цркву.

Да је писац пажљиво читао други став овог истог члана, не би дошао до свог погрешног закључка. Тај би му став био објаснио смисао првога става, против кога се он толико буни. Ту се наиме изричито каже, да ће се сва она питања, која нису решена у конкордату, „а тичу се и Државе“ (*et qui touchent aussi l'Etat*) решавати договорно између Свете Столице и Југословенске владе.

Из тога следује, да ова одредба конкордата не вређа ни верску равноправност, ни државни суверенитет Краљевине Југославије, како то тврде „Примедбе“.

Што се тиче жалбе да у нашем конкордату није предвиђен рок за отказ, треба знати, да се у конкордатима ретко кад предвиђа отказ. Разлог је томе тај, што се у конкордатима у главном не расправља о пролазним и лако променљивим интересима, као што су политички и економски, него о верским и моралним вредностима, које

нису изложене таквим наглим варијацијама. Али нека писац буде миран! Нема ништа вечно на свету: живот доноси сваким даном нове проблеме и према томе потребу ревизије старих уговора, како би се они прилагодили новим приликама. То нас учи историја свих досадашњих конкордата. Уосталом и конкордат ће код нас добити форму државног закона, а законима се, по правилу не одређује рок трајања. Није одређен рок трајања ни Закону о Српској православној цркви, па зашто онда тражити рок за конкордат?

IV. ПИТАЊЕ ГЛАГОЉИЦЕ

Питање глагољице (повластице, да се у литургији, т.ј. миси, може употребљавати старословенски језик), расправља се код нас има већ преко хиљаду година. Од времена Светог Тиријила и Методија увек је то питање на дневном реду, а никада до сада није било решено.

За дуги низ векова, главни противник глагољице био је латинизам, т.ј. становиште оних, који су сматрали да се не сме дозволити никакав изузетак општем правилу употребе латинског језика у литургији. Треба знати наиме, да је ова стара наша повластица једини изузетак у Католичкој цркви римског обреда, то значи практично у целом католичанству. (Католици, припадници источних обреда, који се служе својим националним језицима у литургији, сачињавају незнатну мањину у Католичкој цркви). Католик, ма где се нашао на свету, било то у Риму, у Њу Јорку, Буенос Ајресу или Сидниу, чим ступи у цркву, присуствује не само истом обреду, него слуша службу у истом латинском језику, као и у родном селу, одакле је дошао. Одатле се најбоље може разумети, колика је привилегија наша глаго-

љлица. Али то нам тумачи и противљење централних црквених власти овој јединој дерогацији општем правилу. Познато је наима, да свака организација зазире од изузетака, то јест да су у сваком праву изузеци одиозни.

Имајући у виду поменути менталитет латинаша, није дакле никакво чудо, да је противљење глагољници започело већ за живота Свете браће Ђирила и Методија и наставило се до наших дана већом или мањом жестином.

Овде није место да излажемо фазе ове драматске борбе.

Највећа опасност за глагољницу настала је онда, кад се питање са црквено-литургичког терена пренело на политички. То је учинила аустро-угарска влада. Она је у глагољници видела опасну манифестацију славенства, чак панславистички покрет, уперен против сигурности монархије. То је зазирање од глагољнице ишло тако далеко, да је цар и краљ Фрања Јосиф у једном личном писму на Папу Леона XIII устврдио, да је глагољница кадра да уздрма темеље монархије.

У таквом антиславенском расположењу, лако се да замислити, шта је све подузела аустро-угарска дипломатија у Ватикану да га одврати од било каквих концесија у прилог глагољнице. Одатле се види и то, како је тежак био положај и оних личности у Римској курији, које нису биле нерасположене према глагољници ни према Словенима уопште као Папа Лав XIII и Штросмајеров пријатељ и бранитељ кардинал Доменико Бартолини.

Треба напоменути, да су се са овом политиком аустро-угарске Владе сложили и талијански елементи у Истри и Далмацији, како црквени, тако и нецрквени.

Из свега тога лако је схватити положај Римске курије под упливом те двоструке пресије и свакојаким катастрофалних информација у погледу глагољице, која је у Риму била приказивана као оруђе руске панславистичке и православне пропаганде. Али, истини на част, треба истакнути да Курија није никад поверовала до краја оваквим тенденциозним информацијама. То доказује на класичан начин чињеница, да се она није противила употреби глагољице онде, где није допирала рука аустро-угарске владе. У конкордату са Црном Гором и Србијом, Света Столица је дозволила употребу старословенског језика у служби Божијој, и ако се радило у једном и другом случају о чисто православним земљама.

Пропашћу аустро-угарске монархије нестало је главног противника глагољице, али, осим традиционалног конзерватизма, остало је још у Римској курији од векова створено расположење према овој нашој привилегији. Зато је требало много труда и настојања, да се постигне овај епохални преокрет у држању Ватикана према глагољци. Мирне душе можемо да кажемо, да решење овог питања, како га доноси наш конкордат, значи заиста епохалан преокрет. По први пут у историји Света Столица диже руку с тог питања и његово уређење препушта нама самима, т.ј. нашим католицима.

У конкордату*) Света Столица не само што је

*) Света Столица потврђује традиционални обичај да се у латинској миси посланица и еванђеље певају на народном славенском језику и одржава концесије учињене у погледу употребе Обредника на народном језику, с тим да употреба латинског језика остаје нетакнута за неславенске жупе и за неславенске групе жупа са славенском већином, у складу са одлукама Свете Столице по тој ствари.

Она потврђује употребу старословенског језика (глагољице) у светој литургији, у обиму и у формама при-

потврдила употребу глагољице онде, где је она још сачувана, него је дозволила, да наши бискупи могу ту привилегију проширити на целу територију државе, чак и онде где нема никаква трага о употребљавању глагољице у прошлим временима. Једини услов за то је, да то траже једнодушно верници ма и једне саме жупе.

Овакво решење је било једино могуће за свакога, ко ствар објективно посматра.

Тражити од Свете Столице да она силом укине латински језик и наметне глагољицу и оним жупама, које то не желе, права је психолошка немогућност. Старо је и опште прихваћено начело, да се нико не сме присиљавати да се служи својом привилегијом.

Природно је, да Курија тражи једнодушност верника у овом питању. Питање литургијског језика, иако није никакво догматско питање, од велике је важности за црквени живот.

Зато нико није могао очекивати да ће Света Столица ставити у опасност сигурност и миран живот Цркве ради тог питања. То не би урадила никаква институција у сличној ситуацији. То неће ни један католик, ма колико био одушевљен за глагољицу, а треба признати, да у овом питању главну реч имају католици.

Можемо дакле мирно да кажемо, да наш кон-

знатим од Папа Лава XIII-ог и Пија X-ог свете успомене

Што се тиче распрострања употребе глагољице, Света Столица се не противи да, у жупама славенског језика, бискупи, у складу са својом савести и мудрости, могу допуштати употребу старословенског језика у светој миси, тамо где то одговара једнодушној жељи верника. Бискупи ће свакипут обавештавати Свету Столицу.

Независно од тога, певање мисе на глагољници допушта се у црквама Краљевине Југославије, на празник Светих Ђирила и Методија, чак и одложеном на наредну недељу, под условом да свештеник који служи мису и певачи довољно познају тај језик. (Прилог Конкордату, став 4).

кордат садржи све оно, што смо могли разборито тражити и очекивати у овом питању и да такво решење питања глагољице задовољава наш национални престиж.

Можемо, да устврдимо и то, да формулација текста Прилога о глагољници иде у корист поступном ширењу глагољице. Ево како: кад би то питање било остављено бискупској конференцији, све би зависило о слагању Епископата, а то већ претставља не малу тешкоћу. Према тексту Прилога, доста је, да увођење глагољице одобри један сам бискуп.

Кад би се тражило да се у овом питању сложе католици целе Југославије и чак једне саме бискупије, значило би у пракси велику, скоро несавадљиву тешкоћу. Решење, садржано у Прилогу, дозвољава међутим, да се глагољица уведе и у једној самој жупи, ако су верници у томе једнодушни. Свако ко ствар посматра без предрасуда, признаће, да горе поменута формулација иде у прилог ширењу глагољице, чак да претставља једини могући начин увођења глагољице. Свака друга формула значила би практичну немогућност ширења глагољице.

Уза све то, дигао се и против овога решења глас критике. У београдском часопису „Јавност“ бр. 9 од 27. фебруара ове године, професор др. Виктор Новак подвргао је најоштријој критици Прилог нашег конкордата о глагољници. Критичар тврди: „Света Столица даје само оно што су дали Лав XIII и Пијо X у фамозним декретима од 5-8-1898 и Acres de liturgico од 18-12-1906“. Али као да је одмах заборавио ову своју изјаву, непосредно иза тога наводи следећи пасус Прилога: „Што се тиче простирања употребе глагољице

Света Столица се не противи, да у жупама славенског језика, бискупи, сходно својој савести и мудрости, могу допуштати употребу старословенског језика у Св. миси, тамо где то одговара једнодушној жељи верника. Бискупи ће сваки пут обавештавати Свету Столицу.“

Дакле писац у истом контексту тврди, да смо добили само оно што смо већ имали, и наводи истодобно текст у ком се говори о ширењу глагољице. Мислимо, да овде није био срећне руке у критици текстова, а он најбоље зна, од колике је то важности за историчара.

Кад се овој епохалној концесији надодаду концесије о употреби нашег живог језика у певању Еванђелија и Епистоле и у Ритуалу (т.ј. у делењу сакреманта и обављању других јавних чинова Богослужења), онда немамо разлога да будемо незадовољни.

Добровољну концесију садржану у последњем ставу Прилога, према којој се дозвољава, да се независно од увођења глагољице, може одмах на целој територији Државе на дан Св. Тирила и Методија вршити служба на старословенском језику, морамо да примимо као чин сусретљивости са стране Курије.

Завршавамо ове напомене о глагољници са констатацијом, да је хиљадугодишња расправа о глагољници са Римском куријом закључена на начин, који би био сигурно одобриволио Штросмајера и остале поборнике глагољице. То је историјски успех који долази да окруни животне напоре Штросмајерове. Да се оцени важност тог успеха, треба изаћи из атмосфере садашњице и гледати у будућност.

V. ЗАКЉУЧАК

Из свега онога што смо до сада изложили, произилази, да је наш нови конкордат онакав, каквог је једино било могуће склопити. Он одговара — у битним одредбама — оним постулатима, које смо истакли у предговору, а ти постулати имају своје разлоге не само у општем стању у поратној Европи, него и у нашој посебној црквено-политичкој ситуацији. Сувишно је и напомињати, да не постоје нигде у свету две истоветне ситуације и према томе два истоветна конкордата. Не постоји један општи тип конкордата, који би могао да се примени на све поједине случајеве.

У нашем конкордату:

1) долази до изражаја она стварна ситуација коју смо у часу стварања наше државе затекли на територији где живе наши католици;

2) признаје се Католичкој цркви код нас она слобода рада, коју она ужива скоро у свима осталим државама Европе, и

3) спроводи се равноправност Католичке цркве са осталим конфесијама у земљи.

Ове смернице, у којима су вођени наши преговори за конкордат, тако су јасне, да не требају нарочита објашњења.

Осврнућемо се једино — и то са две речи — на последњу тачку *о верској равноправности*. То радимо што нам она помаже да одговоримо на једну примедбу, која се често износи против нашег конкордата, а наиме да у њему има одредаба, којих нема у другим конкордатима.

Равноправност вероисповести не само што тражи наш Државни Устав, него је она и императивни услов верског мира у нашој држави. Природно је да се та равноправност морала да про-

веде и у погледу Католичке цркве и да се доследно томе, манифестује у конкордату. *И заиста, све оне одредбе нашег конкордата којих нема у осталима, узете су по своме садржају, а често и по своме дословном тексту, из Закона и Устава Српске православне цркве.* Јасно је, дакле, да овде нема места упоређењу са осталим конкордатима, пошто се ради о једном несумњивом постулату наше посебне ситуације.

Овде сматрамо још за потребно истаћи, да сама чињеница, што се нека одредба налази у конкордату, а није изрично унета у Статуте других конфесија, не претставља повреду верске равноправности. Јер кад би се ово гледиште усвојило као тачно, онда би се морало доћи до закључка да је у своје време, на пример усвајањем Закона и Устава Српске православне цркве, учињена јасна повреда верске равноправности зато, што у томе моменту другим вероисповестима нису била призната једнака права позитивним законима.

Стварна повреда би, међутим, наступила тек онда, кад би Држава ускратила вероисповестима она права, која је већ признала другима, разуме се, у колико би та права била у складу са засебним учењима и традицијама појединих конфесија.

Ово истичемо стога што се у критици конкордата скоро на сваком кораку сусрећемо са овим приговором.

Али нећемо да се задовољимо констатацијом да у одредбама нашег конкордата нема ничега, што би било штетно по народ и државу. Хоћемо да истакнемо и његове несумњиво *позитивне стране и предности.*

1) *Међу сигурне позитивне резултате треба*

у првом реду истаћи саму чињеницу споразума Југославије са Католичком црквом. Тај споразум решава један од најтежих и најделикатнијих проблема наше државне политике; другим речима, претставља важан корак ка консолидацији наших јавних прилика. Последице овога споразума имају да дођу до изражаја не само у нашој унутрашњој него и у спољној ситуацији;

2) Тиме што се од сада територијална организација Католичке цркве код нас поклапа са државним границама и што се наша територија ослобођава од хијерархијске зависности од иностранства, манифестује се и на црквеном пољу стварање и јединство наше државе. Свако мора признати да је то од великог значаја за стабилизацију наших политичких прилика;

3) Сличне последице у погледу наших јавних прилика имаће и чињеница, што се у конкордату изједначује црквена пракса, која је до сада по својим регионалним разликама у много чему потсеђала на разне туђинске режиме.

Ове су чињенице опште природе.

Али нам конкордат, поред тога, у појединим својим одредбама, гарантује права и преимућства, која до сада нисмо имали.

Међу такве одредбе спада:

1) Право суделовања код именовања бискупа, санкционисано у чл. III. — До сада нисмо имали никаквог изрично признатог права, да се мешамо у то важно питање. Истина је да је Курија и до сада увек консултовала нашу Владу при именовању бискупа, али се не може рећи да је она на то била обавезна било каквим позитивним законом. Сада нам је то право признато једним

позитивним законом у истој мери као и осталим државама у Европи.

2) *Помирење Католичке цркве са мерама аграрне реформе, које смо ми једнострано применили на имовину ове Цркве.* Лако је казати да се овде ради о једној свршеној чињеници и да Курија није могла друго, него да се прилагоди и да се помири. Ко тако говори не води рачуна о моралним моментима. Ти морални моменти имају већу важност него што то изгледа на први мах. Нема сумње да ће ово признање, са црквене стране, једне једностране мере наше државе, допринети смирењу духова. Нису без разлога све владе, које су у прошлости спроводиле секуларизацију црквених добара, настојале да за то добију накнадну санкцију Цркве, често дуго времена после извршене секуларизације.

3) У ред оваквих моралних концесија спадају и молитве за Краља и Краљев Дом (чл. 5) и заклетва верности бискупа (чл. IV).*)

Што се тиче заклетве верности бискупа далеко је од нас помисао, да је сматрамо као предмет погађања. *За нас је она драгоцен, јер прет-*

*) Текст заклетве гласи:

„Заклињем се и обећавам пред Богом и Светим Еванђелијама, онако као што доликује једноме бискупу, да ћу остати веран Држави Југословенској, Његовом Величанству Краљу Југославије и Његовим законитим Наследницима, и да ћу поштовати и учинити да моје свештенство поштује, у потпуној лојалности, Краљевску Владу. Заклињем се и обећавам, осим тога, да нећу узимати учешћа ни у каквој радњи или саветовању, који би били уперени против независности, јединства или интереса Краљевине Југославије, или против јавног поретка. Нећу допуштати да потчињено ми свештенство учествује у таквим радњама. Имајући на срцу добро и интересе Државе, ја ћу се трудити да од ње отклоним сваку опасност коју бих видео да јој прети“.

ставља најјачу (чисто верску) гаранцију лојалности Цркве према законитим властима.

4) У ред уступака моралне природе спада још једна веома значајна концесија која, и ако је црквене природе, има за нас велико национално значење. То је дозвола употребе живог народног језика у ритуалу и старословенског језика у литургији. Том концесијом, којој нема примера у Католичкој цркви, задовољава се једна од наших вековних тежњи.

Према свему, дакле, што смо изложили, јасно је, да је узбуна против конкордата, која је настала у нашој јавности вештачки створена и неоснована. Она се заснива — како смо у току ове расправе доказали — на погрешном тумачењу текстова и погрешној оцени њихове садржине.

Јав. б.
37753

С А Д Р Ж А Ј

I Предговор	— — — — —	3
II Да ли нам је конкордат потребан		4
III Критика конкордата	— — — — —	10
IV Питање глаголице	— — — — —	93
V Закључак	— — — — —	99

